

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES ZINĀTŅU KATEDRA

**AR NĀVI SODĀMI NOZIEGUMI PADOMJU
KRIMINĀLTIESĪBĀS**

BAKALAURA DARBS

Autors: **Kaspars Ogrīņš**

Studenta apliecības Nr.: ko12028

Darba vadītājs: Dr. iur. Elīna Grigore-Bāra

RĪGA 2020

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbs “Ar nāvi sodāmi noziegumi padomju krimināltiesībās” sniedz ieskatu padomju laika cilvēka dzīves ritējumā, kas ļauj noskaidrot, kā izpaudās totalitārisms un tam raksturīgā apspiestība, kas negatīvi varēja ietekmēt teju ikvienu, kas nepakļāvās tā laika noteiktajiem likumiem un stājās pretī grožus turošajai varai. Pētījuma mērķis ir noskaidrot, kāda veida noziegumu pastrādāšana padomju laikā bija pamats nāvessoda piespriešanai. Lai nonāktu pie izvirzītā mērķa, tiek izpētīti un salīdzināti divi tam laikam raksturīgie Kriminālkodeksi – Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksu – un tiek iegūta arī cita veida informācija, kas ļauj ielūkoties vēsturē un izprast padomju laika tiesisko vērtību izpratni. Tiek pētīta nāvessoda vēsturiskā attīstība un tiesiskais regulējums padomju laika posmā, kā arī tiek sniegts ieskats nāvessoda piemērošanas prakses piemēros gan Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksa, gan Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksa izpratnē.

ANNOTATION

The bachelor's thesis "Death Penalty Crimes in Soviet Criminal Law" provides an insight into the course of Soviet life, which allows us to find out how totalitarianism and its oppression manifested itself, which could negatively affect almost anyone who disobeyed the laws of that time and opposed holders of the reins. The aim of the study is to find out what kind of crimes during the Soviet era were the basis for the death penalty. In order to reach the set goal, two characteristic Criminal Codes of the time - the Criminal Code of the Russian Soviet Federative Socialist Republic and the Criminal Code of the Latvian Soviet Socialist Republic - are studied and compared, and other types of information are obtained to look at history and understand Soviet legal values. The historical development and legal regulation of the death penalty in the Soviet period is studied, as well as an insight into the application of the death penalty practice in the sense of both the Criminal Code of the Russian Soviet Federative Socialist Republic and the Criminal Code of the Latvian Soviet Socialist Republic.

Saturs

ANOTĀCIJA	2
ANNOTATION	3
IEVADS	5
1. NĀVESSODA JĒGA UN MĒRĶIS.....	7
1.1. Vispārīgs KPFSR Kriminālkodeksa raksturojums	12
1.2. Vispārīgs LPSR Kriminālkodeksa raksturojums.....	14
2. NĀVESSODS KPFSR KRIMINĀLKODEKSĀ	18
2.1. Sastāvi, par kuriem paredzēts nāvessods KPFSR Kriminālkodeksā	18
2.2. Nāvessoda piemērošanas prakses piemēri pēc KPFSR KK	26
3. NĀVESSODS LPSR KRIMINĀLKODEKSĀ	33
3.1. Sastāvi, par kuriem paredzēts nāvessods LPSR Kriminālkodeksā.....	33
3.2. Nāvessoda piemērošanas prakses piemēri pēc LPSR KK	37
Kopsavilkums.....	40
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	43

IEVADS

Ir pagājuši vairāk nekā divdesmit četri gadi kopš Latvijā pēdējo reizi tika izpildīts nāvessods. 1994.gada 26.janvārī pēdējo reizi tika nošauti divi slepkavas. Mūsdienās ikvienas personas tiesības uz dzīvību ir demokrātiskas sabiedrības pamatvērtība, tāpēc nāvessodam šādā sabiedrībā nav vietas. Tomēr ne vienmēr Latvijas teritorijā ir valdījis tāds miers, kādu mēs pazīstam mūsdienās, nepiedzīvojot apspiestību, bailes par savu vai tuvinieku brīvību, drošību vai pat dzīvību. Šādu baiļu pilns bija padomju laiks, kad Latvija bija iekļauta Padomju Sociālistiskās Republikas sastāvā, līdz ar to Latvijas teritorijā tika izmantoti attiecīgajam laikam aktuālie likumi, pēc kuriem vērtēja, ko persona drīkst un ko nedrīkst atļauties, un to pārkāpumu rezultātā tika piemērotas attiecīgās represijas.

Šā darba temata izvēles pamatā ir vēlme ielūkoties Latvijas vēsturē, lai noskaidrotu, kāda bija padomju laika tiesisko vērtību izpratne – kādas vērtības tika aizsargātas vairāk nekā citas.

Darba izstrādes laikā galvenokārt uzmanība tiks pievērsta padomju laikā pieļaujamā augstākā soda mēra – nošaušanas – vietai tiesiskajā sistēmā. Tiks pētīti tā laika aktuālie kriminālkodeksi un tiesību piemērošanas gadījumi, kas ļaus noskaidrot, kādu noziegumu pastrādāšana bija pamats nāvessoda piespriešanai.

Hipotēze: laikā, kamēr Latvija bija PSR sastāvā, nāvessods pastāvēja kā preventīvs līdzeklis jaunu noziegumu novēršanai un kā līdzeklis cīņai ar vissmagākā veida noziegumiem, kas apdraud Padomju varas un Padomju iekārtas pamatus, tās politisko un ekonomisko sistēmu, sociālistisko īpašumu, pilsoņu personu tiesības un visu sociālistisko tiesisko kārtību.

Darba mērķis: noskaidrot, kāda veida noziegumu pastrādāšana padomju laikā bija pamats nāvessoda piespriešanai.

Darba uzdevumi:

- 1) izpētīt padomju laikā spēkā esošos kriminālkodeksus;
- 2) salīdzināt Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksu ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksu;
- 3) apzināt tiesību piemērošanas gadījumus un cita veida informāciju, kas ļautu noskaidrot, kādu noziegumu pastrādāšana bija pamats nāvessoda piespriešanai;

- 4) noskaidrot padomju laika tiesisko vērtību izpratni, analizējot normatīvos aktus, juridisko praksi un tiesību doktrīnu;
- 5) izveidot pielikumu, kurā atspoguļots KPFSR KK un LPSR KK noziegumu sastāvu, par kuriem paredzēts nāvessods, salīdzinājums.

Izmantotās pētniecības metodes:

- 1) vēsturiskā metode – pielietota, pētot nāvessoda piemērošanas vēsturisko attīstību padomju laika posmā un tam raksturīgajos tiesību avotos, kā arī pētot nāvessoda noziegumu sastāvus, par kuriem piemēroja nāves sodu;
- 2) salīdzinošā metode - pielietota, lai salīdzinātu tiesību avotus un to noteikto izpratni un lai salīdzinātu nāves soda piemērošanas iespējas dažādos laika posmos;
- 3) analītiskā metode – pielietota, lai analizētu iegūtās informācijas un tiesību avotu kopsakarību.

1. NĀVESSODA JĒGA UN MĒRĶIS

Noziedzīgs nodarījums ir sociālo dzīvi negatīvi ietekmējoša parādība, kura pastāvēšana saistās ar reakciju pret to. Šī reakcija ir pazīstama kā sods. Jau no seniem laikiem sods konstatējams tur, kur valsts vara nodibina sodu kā atmaksu par vainīgi izdarīto, vai lai atbaidītu no tamlīdzīgiem nodarījumiem¹.

Sods ir atbildības mērs, ko nosaka likums, tomēr beigās precizē sirdsapziņa. Tas tāpēc, ka sods ir cieši saistīts ar morāli. Personas sodu uztver dažādi, individuāli un atbilstoši savām atbildības jūtām².

Soda jēga un būtība nosaka tā mērķi, praksi un cilvēku attieksmi pret to. Lai sods būtu efektīvs, pietiek, ja ļaunums, ko tas sagādā, pārsniedz labumu, ko vainīgais gūst no nozieguma³. Tas var preventīvi ietekmēt cilvēka psihisko attieksmi attiecībā pret nodomu izdarīt noziedzīgu nodarījumu. Taču saprotams ir fakts, ka soda esamība neietekmē visus vienādi, līdz ar to no noziegumu pastrādāšanas nav iespējams atturēt pilnīgi visus. Tas arī ir iemesls, kāpēc, neatkarīgi no sabiedrības attīstības pakāpes, nevienai varai nav sekmējies noziegumus izskaust pilnībā, jo vienmēr atradīsies asociāli elementi, kuri sliktā rakstura, nepareizas audzināšanas, iedzimtības vai citu apstākļu dēļ neieklausies sabiedrisko attiecību regulējuma rāmjos un veiks prettiesiskas darbības⁴.

Skatoties no teorētiskā viedokļa, pozitīvās teorijas par sodiem pieņemts iedalīt divās grupās: a) absolūtās vai pašmērķa teorijās un b) relatīvās vai lietderības teorijās.

¹ Mīncis P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Otrs, pārstrādāts un papildināts izdevums. Rīga: autora izdevums, 1934.gads, 164.lpp.

Pieejams:https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/1872/Mincis_P_Kriminaltiesibu_kurss_1934_sn192648.pdf?sequence=1&isAllowed=y [aplūkots 11.05.2020.]

² Banga E. Soda jēga un būtība. Jurista Vārds Nr.37, 2005.gada 4.oktobris.

Pieejams:<https://juristavards.lv/doc.php?id=117964&show=true> [aplūkots 12.05.2020.]

³ Turpat.

⁴ Turpat.

Absolūtās teorijas meklē tikai soda pamatus un atzīst, ka tie atrodas izdarītā noziedzīgā nodarījumā, kurš līdz ar to nosaka arī sodošās reakcijas apmēru⁵.

Pēc viena no vācu filosofiem un ideālistiem, Georga Vilhelma Frīdriha Hēgeļa⁶, mācības par esamības un domas identitāti un par domas absolūto nozīmi, katru parādību var aplūkot kā dialektisku virzīšanos no tēzes uz antitēzi un no šejienes uz galīgo sintēzi (Hēgeļa triada)⁷.

Pēc Hēgeļa mācības absolūtā tiesiskā gribā apvienojas kopēja un privāta griba. Nesaskanot ar kopējo gribu, privātā griba it kā noliedz absolūto tiesisko gribu (kā rezultātā var rasties noziedzīgs nodarījums), bet šī noliegšana ir tikai šķietama, jo kopējā griba, noliedzot privāto gribu (kā rezultātā parādās sods), atjauno gribu vienotību aiz nepieciešamības, kas izriet no absolūtās tiesiskās gribas nenovēršamā prasījuma (kas ir taisnība). Šādā kārtā Hēgelis uzlūko sodu kā noziedzīga nodarījuma loģiskas un tamdēļ neizbēgamas sekas, ārpus jebkādiem apsvērumiem par valstisku derīgumu un par privātu interesi⁸.

Pēc būtības visas absolūtās atmaksas teorijas apsveramas tā, ka noziedzīgs nodarījums traucē līdzsvaru, kurš kāda dabiska likuma dēļ atjaunojas ar sodu.

Savukārt relatīvās teorijas ierauga soda pamatu soda mērķī. Tātad, ja pastāvēs saprātīgs mērķis, tad tas līdz ar to noderēs par soda institūta pastāvēšanas attaisnojumu. Jautājuma formā to var definēt šādi: “Nevis kamdēļ, bet kādā nolūkā soda?”⁹.

Relatīvās reakcijas saknes meklējamas grieķu-romiešu senatnes teorijās. Pēc Platona¹⁰ mācības to var attēlot šādi: tiesnesis kā ārsts, kurš pasniedz slimam noziedzniekam zāles (sodu)¹¹. Tātad, sodu pielietošanas pamats ir nolūks palīdzēt noziedzniekam “izvesēloties”.

Staļina laikā kriminālsods ir valstisks institūts, kas nodibināts pastāvošās tiesiskās kārtības apsardzībai, taču soda faktiskā piemērošana prezumē tiesībpārkāpēja individuālo vainu¹². Abi minētie pamatprincipi raksturo īpašības, kuras nepieciešamas soda līdzekļiem. Balstoties uz Paula

⁵ Krimināltiesību kurss...-165.lpp.

⁶ Vācu filozofs un ideālists, pirmais sistemātiski fundamentālais domātājs, kurš iezīmēja jaunu pieeju sociālajai filozofijai.

⁷ Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa...-169.lpp.

⁸ Turpat.

⁹ Krimināltiesību kurss...-170.lpp.

¹⁰ Klasiskās Senās Grieķijas filozofs un matemātiķis. Uzskatīts par vienu no visietekmīgākajiem domātājiem, kurš licis pamatus Rietumu filozofijai un zinātnei.

¹¹ Krimināltiesību kurss...-170.lpp.

¹² Turpat...-179.lpp.

Minca rakstīto savā grāmatā, vispirms sods izriet no piespiedu rakstura, jo tiek piemērots noziedzniekam bez viņa gribas un pretēji tai. Katrai valsts varas izteiksmei jābūt ar aprēķinu. Sods piemērojams vienīgi tam indivīdam, kas atbildīgs par izdarīto, tātad konstruējams tā, lai pēc iespējas mazāk skar trešo, nevainīgo personu labklājību. Sodam jābūt tādām, lai to var individualizēt katram konkrētam gadījumam, tādēļ tam jābūt pietiekoši elastīgam. Beidzot sodam jāatbilst restitūcijas principam, lai tiesas kļūdu varbūtību gadījumā, nosakot apsūdzētā vainīgumu, pēdējam būtu prasījuma tiesība iespējamībai atjaunot tā agrāko stāvokli¹³.

Soda pamatmērķim – tiesiskās kārtības uzturēšanai – var tuvojies dažādi. To var darīt ar atmaksas, atbaidīšanas, labošanas, kaitīguma novēršanas un citām teorijām.

Katram sodam jāizpaužas kādu labumu atņemšanā, kas jācieš sodāmajam. Šādas atņemšanas apjoms atkarīgs no izdarītā un izdarītā smaguma samēra. Tas atkarīgs no personas stāvokļa valstī, kurš ir dažāds despotijā, kas pazīst tikai padotos, un tiesiskā valstī, kurai ir darīšana ar pilsoņiem, attiecībā uz kuriem valsts sevi zināmā mērā ierobežo, atzīstot, ka pilsoņiem pieder noteiktas neatņemamas tiesības, kuras nav skaramas sodīšanas ceļā. Tālāk atkarājas konkrētās zemes kulturālais līmenis, kas liecina par sodu piemērošanas veidu un bardzību. Pēc tam atkarājas valsts vispārējā labiercība un sociālā labklājība – jo labāk valsts aparāts piemērots noziegumu novēršanai, jo vairāk jāsamazinās kriminālsoda piemērošanas aploks, tomēr sakarā ar to kriminālsodam var būt jo represīvāks iespaids. Zināmu lomu soda satura noteikšanā ieņem arī finansiālā puse. Jo bagātāka valsts, jo vairāk tā var tērēt iestādēm, kas paredzētas noziedzniekiem to sodu izciešanas laikā. Trūcīgām valstīm tādas nav pa spēkam, tāpēc tās ir spiestas lietot lētākus soda veidus, kas līdz ar to ir arī rupjāki¹⁴.

Finansiālā puse izpaužas, piemēram tā: ņemot vērā, ka valsts ir tā, kurai pieder izņēmuma tiesība noteikt sodu, tad tai ir jāuztur arī soda noteikšanas un izpildīšanas institūcijas, piemēram, tiesas, policija un cietumi, taču neviena no šīm institūcijām nedod peļņu. Izņēmums šai ziņā bija totalitārā režīma valsts PSRS, kas varēja būt pilnietas, kanālus un šahtas, un tas notika, balstoties “uz ieslodzīto kauliem”, tāpēc PSRS nepastāvēja soda ekonomijas problēma. Tomēr pārlietu lielā sodīšana vairs nerada vajadzīgo efektu, jo cilvēki pie tā pierod, līdz ar to vairs nejūt tik lielu bijību pret sodu, tāpēc tas radīja nepieciešamību pēc stingrākiem sodiem¹⁵.

¹³ Krimināltiesību kurss...-180.lpp.

¹⁴ Turpat...-181.lpp.

¹⁵ Banga. E. Soda jēga un būtība...

Kā rupjākais un augstākais soda mērs visos laikos skaitījies nāvessods. Tas ir mantojums no laikiem, kad pastāvēja mežonīga un nevaldāma izrēķināšanās ar vainīgo, kad nonāvēja to, kas aizskāra otra labumu. Tā bija vērtējama kā upurēšana “taisnības idejai”¹⁶.

No otras puses nāvessoda institūts balstās uz tiesību lemt par padoto dzīvību un nāvi, kas saistīts ar varas būtības jēdzienu¹⁷, un tas var tikt attiecināts arī pret padomju laikā pastāvošo kārtību.

Vēsturiski kriminālrepresiju notrulināšanās noveda pie kvalificētiem nāvessodiem. Radās tādi nāvessodi kā: sadedzināšana, bendēšana ar riteni, saciršana gabalos, uzduršana stabā, dzīva aprakšana, izkausēta metāla liešana mutē, kā arī citi mokoši veidi¹⁸.

Humanitārā virziena attīstības rezultātā kvalificētais nāvessods iznīka, un jau 18.gadsimtā notika pulcēšanās arī pret vienkāršo nāvessodu¹⁹, tomēr vēl līdz 20.gadsimta beigām, un pat vēl 21.gadsimtā ir valstis, kas piemēro nāvessodu personām, kuras pārkāpj valstī noteiktās tiesības.

Lai uzturētu tiesisko kārtību padomju laikā, nāvessods tika izmantots kā atbaidīšanas, atmaksas un kaitīguma novēršanas līdzeklis. Staļina laikā vislielākais akcents gūlās uz atbaidīšanas funkciju, kas paredzēta kā līdzeklis, lai novērstu jaunus noziegumus, lai iespaidotu citus svārstīgus sabiedrības locekļus, un lai iekļautu noziedzīgās darbības izdarītājus darba ļaužu valsts kopdzīves nosacījumos. Atmaksa kā sods par vēršanos pret padomju iekārtu ar aizliegtām darbībām. Kaitīguma novēršana kā tādu personu “noslaucīšana no ceļa”, kas ir bīstamas pēc saviem sakariem ar noziedzīgajām aprindām, vai pēc savas agrākās darbības.

Padomju laikam raksturīgo krimināltiesību īpatnību izvērtēšanas nolūkā, kas vairs tomēr nav novērojamas mūsdienās, par pamatu izpētei tiek ņemti divi tajā laikā spēkā esošie tiesību avoti – 1944.gada Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss ar pārgrozījumiem līdz 1944.gada 15.aprīlim (turpmāk tekstā – KPFSR KK) un 1984.gada Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss (turpmāk tekstā – LPSR KK).

Šā darba ietvaros, galvenokārt, uzmanība tiek pievērsta KPFSR UN PSRS Kriminālkodeksos atspoguļotajiem noziegumiem, kuru nodarīšana paredzēja nāvessodu. Izpētes

¹⁶ Krimināltiesību kurss...-188.lpp.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Turpat.

rezultātā tiks atklāta padomju tiesisko vērtību izpratne, nosakot to, kādas vērtības tiek aizsargātas vairāk nekā citas.

1.1. Vispārīgs KPFSR Kriminālkodeksa raksturojums

KPFSR Kriminālkodekss pieņemts VCIK XII sasaukuma otrajā sesijā 1926.gada 22.novembrī un ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1940.gada 6.novembra dekrētu ieviests Latvijas PSR teritorijā pagaidu lietošanai²⁰. Pamatojoties uz šo kodeksu, tiesas vairāk nekā divdesmit gadus sekmīgi cīnījās pret dažādiem noziegumiem, kas apdraudēja sociālisma celtniecību mūsu republikā, valsts un sabiedrisko īpašumu, pilsoņu tiesības un intereses, sociālistisko tiesību kārtību²¹.

KPFSR KK 1.pantā noteiktais Kriminālkodeksa uzdevums ir aizsargāt strādnieku un zemnieku sociālistisko valsti un tajā nodibināto tiesisko kārtību no sabiedriski bīstamiem nodarījumiem (noziegumiem), pielietojot to izdarītājiem KPFSR KK norādītos sociālās aizsardzības līdzekļus. Šā paša likuma 6.pants definē sabiedriski bīstama nodarījuma būtību – par sabiedriski bīstamu atzīstama ikviena darbība vai bezdarbība, kas vērsta pret Padomju iekārtu vai pārkāpj tiesisko kārtību, kuru Strādnieku-Zemnieku vara nodibinājusi pārejas laikam uz komunistisko iekārtu. No minētā var secināt, ka galvenais KPFSR KK mērķis ir aizsargāt nevis indivīda intereses, kas mūsdienās saprotama kā galvenā vērtība, taču sociālistiskajā valstī nodibināto tiesisko kārtību, lai noziegumi neapdraudētu iekārtas pastāvēšanu un lai iekārtas vadītājiem būtu absolūta vara pār sabiedrību, kā arī, lai nevienam nerastos vēlme tai stāties pretī ne tikai ar kāda veida darbību vai bezdarbību, bet arī ar runas brīvību, kas, lieki piebilst, tajā laikā bija ļoti ierobežota.

Likuma pārkāpuma gadījumā pārkāpējam tiek piemēroti sociālās aizsardzības līdzekļi, kas noteikti KPFSR KK 9.pantā, un tos pielieto: a) lai novērstu jaunus noziegumus no to izdarītāju puses; b) lai iespaidotu citus svārstīgus sabiedrības locekļus; c) lai iekļautu noziedzīgās darbības izdarītājus darba ļaužu valsts kopdzīves nosacījumos. Kā minēts šajā pašā pantā, sociālās aizsardzības līdzekļu nolūks nav sagādāt fiziskas ciešanas vai pazemot cilvēka cieņu, nedz arī atmaksāt vai sodīt par nodarīto.

²⁰ Blūma M., Reigase A. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pētera Stučkas LVU redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 22.lpp. Pieejams: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/g_001_0306014067|article:DIVL99|issueType:B [aplūkots 28.04.2020.]

²¹ Turpat.

Svarīgs aspekts par to, kā vērtēt, kurām personām piemērot sociālās aizsardzības līdzekļus ir KPFSR KK 10.pants. Tā noteikumi paredz, ka sociālās aizsardzības līdzekļi tiek piemēroti personām, kas izdarījušas sabiedriski bīstamus nodarījumus, un tie pielietojami tikai tad, ja šīs personas: a) darbojušās ar nodomu, t.i. paredzējušas savas darbības seku sabiedriski bīstamo raksturu, vēlējušās šīs sekas vai apzinīgi ļāvušas tām iestāties, un b) darbojušās neuzmanīgi, t.i. nav paredzējušas savas rīcības sekas, kaut gan viņām vajadzēja tās paredzēt, vai vieglprātīgi cerējušas tādas sekas novērst.

Sociālās aizsardzības līdzekļi, kas pēc Kriminālkodeksa pielietojami nozieguma izdarītājiem ir noteikti KPFSR KK 20.pantā. Tiesas-labošanas rakstura sociālās aizsardzības līdzekļi ir: a) izsludināšana par darba ļaunu ienaidnieku, atņemot savienotās republikas pilsonību un, līdz ar to, PSR Savienības pilsonību un obligāti izraidot no tās robežām; b) brīvības atņemšana labošanas darbu nometnēs PSR Savienības attālos apvidos; c) brīvības atņemšana vispārējās ieslodzījuma vietās; d) labošanas darbi bez brīvības atņemšanas; e) politisko un atsevišķo civilo tiesību atņemšana; f) izraidīšana no PSR Savienības robežām uz noteiktu laiku; g) izraidīšana no KPFSR robežām vai no atsevišķa apvidus robežām, vai obligāti noņemot citos apvidos vai bez tādas noņemšanas, vai aizliedzot dzīvot atsevišķos apvidos vai bez tāda aizlieguma; h) atlaišana no amata, aizliedzot ieņemt vienu vai otru amatu vai bez tāda aizlieguma; i) aizliegums piekopt vienu vai otru nodarbi vai rūpalu; j) sabiedrisks nopēlums; k) mantas konfiskācija – pilnīga vai daļēja; l) naudas sods; m) pienākuma uzlikšana izlabot nodarīto kaitējumu; n) brīdinājums.

Nonākot līdz cīņai ar vissmagākā veida noziegumiem, kas apdraud Padomju varas un Padomju iekārtas pamatus, KPFSR KK pantos sevišķi norādītos gadījumos kā darba ļaunu valsts aizsardzības izņēmuma līdzeklis, kamēr PSR Savienības Centrālā Izpildu Komiteja nav atcēlusi, pielietojama nošaušana. Iepriekšminētais ir regulēts KPFSR KK 21.pantā un, papildinot ar izņēmuma gadījumiem, kuriem nevar piespriest nošaušanu, jāņem vērā KPFSR KK 22.pants – personas, kuras bauda imunitāti pret nāvessoda izpildi ir tādas, kas nozieguma izdarīšanas brīdī nav sasniegušas astoņpadsmit gadu vecumu, kā arī sievietes, kas ir grūtniecības stāvoklī.

1.2. Vispārīgs LPSR Kriminālkodeksa raksturojums

Jaunu posmu Padomju Savienības krimināltiesībās ievadīja 1958.gada 25.decembrī apstiprinātie PSRS un savienoto republiku kriminālās likumdošanas pamati. Tiem blakus tika pieņemti arī likumi “Par kriminālatbildību par valsts noziegumiem” un “Par kriminālatbildību par militāriem noziegumiem”, kas tādā pašā formā bija jāiekļauj savienoto republiku kriminālkodeksos²².

Likumdošanas pamati izslēdza savu laiku pārdzīvojušos principus kriminālsodu interpretācijā, kā rezultātā tika konkretizēts normu piemērošanas atpakaļejošais spēks, kā arī tie atbrīvoja krimināltiesības no “sociālistiskai” sabiedrībai nepieņemamiem soda veidiem²³.

No minētā izrietēja tas, ka, tiesnesim taisot spriedumu, sodu varēja noteikt tikai par tādu noziegumu, kurš bija tieši paredzēts likumā un kurš bija bijis spēkā nozieguma izdarīšanas brīdī. Pie tam noteica, ka sodu pastiprinošai sankcijai nav atpakaļejoša spēka, taču sodu mīkstinošai sankcijai tāds ir²⁴.

Likumdošanas pamatos vairs nav atrodams tāds sods kā personas pasludināšana par darbaļaužu ienaidnieku, atņemot tai PSRS pilsonību, un izraidot no Padomju Savienības uz noteiktu vai arī uz visiem laikiem. Represijas vairs nepiemēroja personām, kas atzītas par bīstamām sakarā ar viņu darbību pagātnē pretstatā tam, kā tas bija staļinismā²⁵.

1961.gada 6.janvārī Latvijas PSR Augstākās Padomes piektā sasaukuma piektā sesija apstiprināja Latvijas PSR Kriminālkodeksu un noteica tā spēkā stāšanos 1961.gada 1.aprīlī²⁶. Tas tika izstrādāts stingrā saskaņā ar 1958.gada likumdošanas pamatiem.

Sakarā ar LPSR KK paredzamo stāšanos likumīgā spēkā bija nepieciešams atcelt kā LPSR teritorijā spēkā esošos KPFSR, tā arī LPSR likumus, tāpēc PSRS Augstākās Padomes Prezidijs ar 1961.gada 13.marta dekrētu atzina PSRS likumdošanas aktus par spēku zaudējušiem sakarā ar

²² Apsītis R., Birziņa L., Grīnbergs O. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture (1917.-1970.). - 187. lpp. Citēts pēc: Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Autoru kolektīvs, Lēbera D. A. redakcijā, Rīga: “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 400.lpp.

²³ Turpat.

²⁴ Turpat.

²⁵ Turpat.

²⁶ Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība...-22.lpp.

LPSR Kriminālkodeksa un Kriminālprocesa kodeksa pieņemšanu, kā arī lēmumu par pasākumiem, kas saistīti ar abu iepriekšminēto stāšanos spēkā.²⁷

Saskaņā ar 1961.gada 25.martā Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija pieņemto dekrētu un lēmumu, kuros noteica LPSR KK spēkā stāšanās kārtību, un saskaņā ar šiem aktiem līdz 1961.gada 1.oktobrim no soda tika atbrīvotas personas, kas līdz 1961.gada 1.aprīlim bija notiesātas par noziegumiem, kas saskaņā ar LPSR KK netiek atzīti par noziedzīgiem²⁸. Sodi personām, kas tika notiesātas pēc LPSR teritorijā agrāk spēkā esošajiem krimināllikumiem, tika grozīti atbilstoši LPSR KK, ja tiesas spriedums bija stingrāks nekā LPSR KK noteiktais. Tomēr izņēmuma noziegumi, par kuriem soda mēru negrozīja, bija sevišķi bīstami valsts noziegumi, bandītisms, slepkavība ar nodomu pastipriņošos apstākļos, valsts vai sabiedriskās mantas izlaupīšana lielos apmēros, kā arī sevišķi bīstami recidīvistu nevarēja pretendēt uz mīkstinošiem apstākļiem.

LPSR KK strukturāli dalījās vispārīgajā un sevišķajā daļā. Vispārīgā daļa formulē pamatprincipus, savukārt sevišķā – noziegumu veidus.

LPSR KK 1.pants nosaka LPSR kriminālās likumdošanas uzdevumus. 1.panta (1)daļa nosaka, ka Latvijas PSR kriminālās likumdošanas uzdevums ir aizsargāt pret noziedzīgiem apdraudējumiem PSRS sabiedrisko iekārtu, tās politisko un ekonomisko sistēmu, sociālistisko īpašumu, pilsoņu personu, viņu tiesības un brīvības un visu sociālistisko iekārtu. Šā panta (2)daļa paredz to, ka, lai veiktu šo uzdevumu, Latvijas PSR kriminālā likumdošana nosaka, kādi sabiedriski bīstami nodarījumi ir noziedzīgi, un nosaka sodus, kas piemērojami noziegumus izdarījušām personām.

LPSR KK 7.pants ļauj izprast nozieguma jēdzienu. LPSR KK izpratnē par noziegumu atzīstams krimināllikumā paredzēts sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas apdraud PSRS sabiedrisko iekārtu, tās politisko un ekonomisko sistēmu, sociālistisko īpašumu, pilsoņu personu un viņu politiskās, darba, mantiskās un citas tiesības un brīvības, kā arī citāds sociālistisko tiesisko kārtību apdraudošs, sabiedriski bīstams nodarījums, kas paredzēts krimināllikumā. Šā panta (2)daļa papildina, ka nav atzīstama par noziegumu darbība vai bezdarbība, kam formāli gan ir kāda krimināllikumā paredzēta nodarījuma pazīmes, bet kas sava mazsvarīguma dēļ nav sabiedriski bīstama.

²⁷ Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība...-22.lpp.

²⁸ Turpat.

LPSR KK 7¹pants paredz smaga nozieguma jēdziena formulējumu. Par smagiem noziegumiem atzīstamas šā panta otrajā daļā minētās tīšās darbības, kam ir paaugstināta sabiedriskā bīstamība. Smagiem noziegumiem pieskaitāmi: sevišķi bīstami valsts noziegumi; bandītisms; darbības, kas dezorganizē darbu labošanas darbu iestādēs; kontrabanda; masu nekārtības; satiksmes ceļu un transporta līdzekļu bojāšana; viltotas naudas vai vērtspapīru izgatavošana vai izplatīšana; valūtas operāciju noteikumu pārkāpšana un spekulācija ar valūtas vērtībām vai vērtspapīriem pastiprinošos apstākļos; valsts vai sabiedriskās mantas izlaupišana lielos vai sevišķi lielos apmēros; atklātā zādzība pastiprinošos apstākļos; laupīšana; valsts, sabiedriskās vai pilsoņu personiskās mantas tīša iznīcināšana vai bojāšana pastiprinošos apstākļos; tīša slepkavība; tīšs smags miesas bojājums; izvarošana; spekulācija pastiprinošos apstākļos; varas vai dienesta pilnvaru pārsniegšana pastiprinošos apstākļos; kukuļņemšana; starpniecība kukuļošanā pastiprinošos apstākļos; kukuļdošana; personas saukšana pie kriminālatbildības, zinot, ka tā nav vainīga, pastiprinošos apstākļos; apzināti nelikumīga sprieduma vai lēmuma taisīšana, ja tam bijušas smagas sekas; piespiešana dot liecību pastiprinošos apstākļos; milicijas darbinieka vai tautas brīvprātīgā kārtības sarga dzīvības apdraudējums; ļaunprātīgs huligānisms; gaisa kuģa nolaupišana; šaujama ieroča, municijas vai sprāgstvielu izlaupišana; narkotisku vielu izlaupišana pastiprinošos apstākļos, kā arī šādu vielu realizēšana vai izlaupišana, izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana, pārvadāšana vai pārsūtīšana realizēšanas nolūkā; nepaklausība pastiprinošos apstākļos; pretošanās priekšniekam vai viņa piespiešana pārkāpt dienesta pienākumus; vardarbīga rīcība pret priekšnieku; dezertēšana; kara mantas tīša iznīcināšana vai bojāšana pastiprinošos apstākļos; kaujas dežūras noteikumu pārkāpšana pastiprinošos apstākļos.

Tāpat kā KPFSR KK, arī LPSR KK paredz gan noziegumu izdarīšanu ar nodomu, gan arī nozieguma izdarīšanu aiz neuzmanības. LPSR KK 8.panta izpratnē noziegums atzīstams par izdarītu ar nodomu (tīši), ja persona, kas to izdarījusi, ir apzinājusies savas darbības vai bezdarbības sabiedriski bīstamo raksturu, paredzējusi tās sabiedriski bīstamās sekas un vēlējusies tās vai apzināti pieļāvusī šo seku iestāšanos. Savukārt LPSR KK 9.pants nosaka to, ka noziegums atzīstams par izdarītu aiz neuzmanības, ja persona, kas to izdarījusi, ir paredzējusi savas darbības vai bezdarbības sabiedriski bīstamo seku iestāšanās iespēju, bet vieglprātīgi paļāvusies, ka tās varēs novērst, vai arī nav paredzējusi šādu seku iestāšanās iespēju, kaut gan tai vajadzēja un tā varēja tās paredzēt.

Soda mērķi definē LPSR KK 20.pants – sodu piemēro ne vien, lai sodītu par izdarīto noziegumu, bet soda mērķis ir arī labot notiesātos un tos pāraudzināt, lai tie godīgi izturētos pret

darbu, precīzi pildītu likumus, cienītu sociālistiskās sadzīves noteikumus. Soda mērķis ir arī panākt, lai tiklab notiesātie, kā arī citas personas neizdarītu jaunus noziegumus. Šā panta otrā daļa nosaka, ka soda mērķis nav sagādāt fiziskas ciešanas vai pazemot cilvēka cieņu.

LPSR KK 21.pantā noteiktie pamatsodu veidi ir: 1) brīvības atņemšana; 2) noņemšana nozīmes izraidīšana no viņa dzīves vietas, obligāti noņemot viņu noteiktā apvidū²⁹; 3) izsūtījums nozīmes izraidīšana no viņa dzīves vietas ar aizliegumu dzīvot noteiktos apvidos³⁰; 4) labošanas darbi bez brīvības atņemšanas; 5) tiesības atņemšana ieņemt noteiktus amatus vai tiesības atņemšana uz zināmu nodarbošanos; 6) atbrīvošana no amata; 7) naudas sods; 8) sabiedriskais nopelums. Obligātā dienesta karavīrus var sodīt ar nosūtīšanu uz disciplināro bataljonu. Personas, kas nodarbojas ar klaidonību vai ubagošanu, vai dzīvo cita veida parazitisku dzīvi, kā sodu var piemērot arī nosūtīšanu uz audzināšanas darba profilatoriju. Bez pamatsodiem notiesātajiem var piemērot arī papildsodus: 1) mantas konfiskāciju; 2) vecāku tiesību atņemšanu; 3) militārās dienesta pakāpes vai speciālā nosaukuma atņemšanu.

Šajā darbā aktuālais nāvessods LPSR KK 22.pantā paredzēts kā izņēmuma soda veids. Nāves sodu – nošaušanu – kā izņēmuma soda veidu līdz tā pilnīgai atcelšanai atļauts piemērot par valsts noziegumiem gadījumos, kas paredzēti PSRS likumā “Par kriminālatbildību par valsts noziegumiem”, par tīšu slepkavību pastiprinošos apstākļos, kādi norādīti PSR Savienības krimināllikumā un LPSR KK pantos, kas nosaka atbildību par tīšu slepkavību, bet atsevišķos PSR Savienības likumos īpaši paredzētajos gadījumos – arī par dažiem citiem sevišķi smagiem noziegumiem. LPSR KK 22.panta (2)daļa paredz, ka nāves sodu nevar piespriest personām, kas līdz nozieguma izdarīšanai nav sasniegušas astoņpadsmit gadu vecumu, un sievietēm, kas nozieguma izdarīšanas laikā vai sprieduma taisīšanas brīdī bijušas grūtniecības stāvoklī. Nāves sodu nevar piemērot sievietei, kas sprieduma izpildīšanas brīdī ir grūtniecības stāvoklī.

²⁹ LPSR Kriminālkodekss. Oficiālais teksts ar pielikumiem, kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti materiāli. Rīga: Avots, 1984. 25.panta (1)daļa

³⁰ LPSR Kriminālkodekss...-25.panta (2)daļa

2. NĀVESSODS KPFSR KRIMINĀLKODEKSĀ

Par vienu no svarīgākajiem Padomju Savienības līdzekļiem savas varas nodrošināšanai bija kļuvušas dažādas represijas, kas bieži vien ar vai bez juridiska pamatojuma bija vērstas pret tās iedzīvotājiem, nešķirojot tos pēc sociālās, politiskās, nacionālās vai jebkādas citas piederības. Ar to palīdzību bija konstruēta sabiedrība, kurā nav vietas politiskajai opozīcijai, apziņas un vārda brīvībai. Visintensīvāk šāda represīva politika bija pieņemta Josifa Staļina valdīšanas periodā no 1922. līdz 1953.gadam, ko historiogrāfijā apzīmē kā staļinisma periodu³¹.

2.1. Sastāvi, par kuriem paredzēts nāvessods KPFSR Kriminālkodeksā

KPFSR KK sevišķās daļas noteikumos ir atrodamas tiesību normas, kas regulē tāda veida noziegumus kā: valsts noziegumi; noziegumi pret pārvaldības kārtību; amata (dienesta) noziegumi; tiesību normas par noteikumu pārkāpšanu par baznīcas atdalīšanu no valsts; saimnieciski noziegumi; noziegumi pret personas dzīvību, veselību, brīvību un cieņu; mantiskie noziegumi; tautas veselības, sabiedriskās drošības un kārtības aizsardzības noteikumu pārkāpšana; militārie noziegumi; ģints iekārtas palieku noziegumi.

Visi minētie noziegumu veidi ir svarīga krimināltiesību sastāvdaļa, kurai nepieciešams regulējums, padomju laikā, tomēr šajā apakšnodaļā tiks pievērsta uzmanība tikai tiem noziegumiem, kuri attiecināmi uz augstāko sociālās aizsardzības līdzekli – nošaušanu. Šādu soda mēru KPFSR KK paredzēja par 42 noziegumu pamatsastāviem. Darba pielikumā atrodams salīdzinājums starp KPFSR KK un LPSR KK noziegumu sastāviem, par kuriem paredzēja nāvessodu. Jāpiebilst, ka pielikumā atrodami 42 panti ar noziegumu pamatsastāviem, kā arī 6 panti ar noziegumiem, kuru sastāvi ir kvalificēti.

³¹ Dātavs M., Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās krimināllietās. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2015, elektroniskais izdevums, 537.lpp.
Pieejams:https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDKkomisija_raksti_1sejums_Tot_alitarisma-sabiedribas-kontrole-un-represijas_2016-03-30marts.pdf [aplūkots 27.04.2020]

Viens no izmantotākajiem juridiskajiem pamatojumiem represiju īstenošanā bija 1927.gadā pieņemtie grozījumi KPFSR Kriminālkodeksā, kas virknē pantu (58.¹ – 58.¹⁴) uzskaitīja dažādas darbības, kas kvalificējas kā kontrrevolucionāri noziegumi. Par kontrrevolucionāriem noziegumiem uzskatīja, piemēram, bruņotu sacelšanos, spiegošanu, sabotāžu, neatļautas literatūras izplatīšanu un aģitēšanu pret Padomju Savienību³². Respektīvi tie bija tādi noziegumi, kas vērsti pret Padomju Savienības varu interesēm ar mērķi to gāzt, graut vai vājināt.

KPFSR KK 58.¹panta izpratnē kontrrevolucionāri noziegumi ir tādi, par kuriem uzskatāma katra darbība, kas tiecas gāzt, graut vai vājināt Strādnieku-Zemnieku Padomju varu³³ un šo Padomju, uz PSR Savienības Konstitūcijas un savienoto republiku konstitūciju pamata, ievēlēto PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku Strādnieku-Zemnieku, valdību varu, vai graut vai vājināt PSR Savienības ārējo drošību un proletāriskās revolūcijas saimnieciskos, politiskos un nacionālos pamatiekarojumus.

Par kontrrevolucionāriem noziegumiem uzskatāmi noziegumi, kas minēti KPFSR KK 58.pantā: tēvijas nodevība, t.i. nodarījumi, kurus izdarījuši PSR Savienības pilsoņi, kaitējot PSR Savienības militāram spēkam, viņas spiegošana, militāra vai valsts noslēpuma izpaušana, pāreja ienaidnieka pusē, bēgšana vai pārlidošana uz ārzemēm; par bruņotu sacelšanos vai apbruņotu bandu iebrukumu kontrrevolucionāros nolūkos padomju teritorijā, par varas sagrābšanu centrā vai uz vietām tajos pašos nolūkos un, starp citu, ar nolūku atraut ar varu no PSR Savienības un atsevišķas savienotās republikas kādu tās teritorijas daļu vai lauzt PSR Savienības noslēgtos līgumus ar ārvalstīm; par sazināšanos kontrrevolucionāros nolūkos ar ārvalsti vai tās atsevišķiem pārstāvjiem, kā arī par atbalsta sniegšanu jebkādā veidā tādai ārvalstij, kura atrodas ar PSR Savienību kara stāvoklī vai cīnās ar to intervencijas vai blokādes veidā; par jebkāda veida palīdzības sniegšanu tai starptautiskās buržuāzijas daļai, kura, neatzīdama vienlīdzīgas tiesības komunistiskajai sistēmai, kas stājas kapitālistiskās sistēmas vietā, tiecas to gāzt, kā arī par palīdzības sniegšanu tādām sabiedrības grupām un organizācijām, kuras atrodas minētās buržuāzijas ietekmē vai arī tieši tās organizētas, lai realizētu pret PSR Savienību naidīgu darbību; par svešas valsts vai kādu tās sabiedrības grupu pamudināšanu – sazinoties ar viņu pārstāvjiem,

³² Dātavs M., Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās krimināllietās...-537.lpp.

³³ Latvijas Republikas 3.Saeimas komunistiskā Strādnieku un zemnieku frakcija. Nelegāla organizācija, kas draudēja vardarbīgā ceļā grozīt valsts iekārtu. Strādnieku un zemnieku frakcijas deputāti aktīvi izmantojas Saeimas tribīni komunistisko ideju sludināšanai, Padomju Savienības slavināšanai un Latvijas valsts parlamenta zākāšanai. Pieejams:<https://lvportals.lv/norises/177170-latvija-19291938-2008> [aplūkots 29.04.2020]

izlietojot viltus dokumentus vai citiem līdzekļiem – pieteikt karu, bruņoti iejaukties PSR Savienības lietās vai izdarīt kādu citu naidīgu rīcību, starp citu, blokādi, PSR Savienības vai savienoto republiku valsts mantas sagrābšanu, diplomātisko sakaru pārtraukšanu, ar PSR Savienību noslēgto līgumu laušanu un tamlīdzīgi; par spiegošanu, t.i. par tādu ziņu, kuras pēc sava satura ir sevišķi apsargājams valsts noslēpums, nodošanu, zagšanu vai vākšanu, ar nolūku tās nodot ārvalstīm, kontrrevolucionārām organizācijām vai privātām personām; par valsts rūpniecības, transporta, tirdzniecības naudas apgrozības vai kredīta sistēmas, kā arī kooperācijas graušānu, kas izdarīta kontrrevolucionāros nolūkos, attiecīgi izmantojot valsts iestādes un iestāžu un uzņēmumu izmantošanu vai pretimstrādāšanu to darbībai bijušo īpašnieku vai ieinteresēto kapitālistisko organizāciju interesēs; par dzelzceļu vai citu ceļu un satiksmes līdzekļu, tautas sakaru līdzekļu, ūdensvadu sabiedrisku noliktavu un citu ietaišu vai valsts, vai sabiedriskas mantas izpostīšanu vai bojāšanu kontrrevolucionārā nolūkā, spridzinot, aizdedzinot vai citādā kārtā; par propagandu vai aģitāciju, kurā uzaicina gāzt, graut vai vājināt Padomju varu vai izdarīt atsevišķus kontrrevolucionārus noziegumus, kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu, izgatavošanu vai glabāšanu; par visādu organizējošu darbību, kas vērsta uz šajā nodaļā (valsts noziegumi) paredzēto noziegumu sagatavošanu vai izdarīšanu, kā arī par piedalīšanos organizācijā, kura nodibināta kāda šajā nodaļā paredzētā nozieguma sagatavošanai vai izdarīšanai; par noteikti zināma gatavota vai izdarīta kontrrevolucionāra nozieguma nepaziņošanu; par aktīvu darbību vai aktīvu cīņu pret strādnieku šķiru un revolucionāro kustību, kas piekopta atbildīgā vai slepenā amatā cariskajā iekārtā vai pie kontrrevolucionārajām valdībām pilsoņu kara posmā; par kontrrevolucionāru sabotāžu, t.i. par noteiktu pienākumu apzinīgu neizpildīšanu vai par to tīši nolaidīgu izpildīšanu ar sevišķu nolūku vājināt valdības varu un valsts aparāta darbību.³⁴

Kā valsts noziegumus KPFSR KK 59.¹pants definē arī tādus PSR Savienībai sevišķi bīstamus noziegumus pret pārvaldības kārtību, par kuriem atzīstamas tādas darbības, kas gan nav vērstas tieši uz Padomju varas un Strādnieku-Zemnieku valdības gāšanu, tomēr noved pie pārvaldības orgānu vai tautsaimniecības pareizas darbības traucēšanas un ir saistīta ar pretošanos varas orgāniem un ar to darbības kavēšanu, nepaklausību likumiem vai ar citu rīcību, kas izsauc varas orgānu spēka un autoritātes vājināšanu. Minētā panta (2)daļa raksturo PSR Savienībai sevišķi bīstamus noziegumus pret pārvaldības kārtību, un tie ir tādi, kas satricina PSR Savienības un savienoto republiku valsts pārvaldības un saimnieciskā spēka pamatus.

³⁴ KPFSR Kriminālkodekss. Latvijas PSR Tieslietu Tautas komisariāta kodifikācijas daļas tulkojums. Rīga: Latvijas PSR Tieslietu Tautas Komisariāta izdevums, 194, 58.pants

Kā noziegumi pret pārvaldības kārtību ir pieskaitāmas masu nekārtības, kas saistītas ar grautiņiem, dzelzceļu vai citu satiksmes un sakaru līdzekļu izpostīšanu, slepkavībām, dedzināšanām un citiem līdzīgiem nodarījumiem, un par šādiem noziegumiem nosaka brīvības atņemšanu uz laiku, ne mazāku par diviem gadiem, konfiscējot visu mantu vai tās daļu, bet sevišķi pastiprinošos apstākļos var paaugstināt līdz pat augstākajam sociālās aizsardzības līdzeklim – nošaušanai, ar mantas konfiskāciju³⁵. Jāpiebilst, ka minētās sankcijas draud masu nekārtību organizētājiem un vadītājiem, kā arī visiem dalībniekiem, kas izdarījuši iepriekš norādītos noziegumus vai izdarījuši bruņotu pretošanos varas orgāniem. Savukārt pārējiem dalībniekiem draud brīvības atņemšana līdz diviem gadiem, kā arī pastāv citi nosacījumi saistībā ar masu nekārtībām, kurās nav nodarīti augstāk minētie noziegumi, tāpēc sankcijas var atšķirties, tomēr citos gadījumos netiek piemērots augstākais sociālās aizsardzības līdzeklis.

Turpinot apskatīt noziegumus pret pārvaldības kārtību, par kuriem iespējams nāvēssods, jāpiemin arī tādi noziegumi kā: bandītisms, t.i. par apbruņotu bandu organizēšanu un piedalīšanos tajās un to sarīkotos uzbrukumos padomju un privātām iestādēm vai atsevišķiem pilsoņiem, par vilcienu apturēšanu un dzelzceļu un citu satiksmes un sakaru līdzekļu izpostīšanu; par slepenu vai atklātu šaujamo ieroču, to daļu un šaujamo materiālu patvaļīgu paņemšanu; par dzelzceļu vai citu satiksmes ceļu, ceļu ierīču, brīdinājuma zīmju, ritošā sastāva un kuģu izpostīšanu vai bojāšanu nolūkā izsaukt vilciena vai kuģa katastrofu³⁶; par transporta darbinieku izdarītu darba disciplīnas pārkāpšanu, ja šāda pārkāpuma sekas bijušas vai varējušas būt ritošā sastāva, ceļa un tā ierīču bojāšana vai iznīcināšana, vai nelaiemes gadījumi ar cilvēkiem, vilcienu un kuģu atiešana nepareizajā laikā, tukšu vagonu un kuģu sastrēgums izkraujamās vietās, vagonu un kuģu stāvēšana dīkā un citādi nodarījumi, kuru dēļ paliek neizpildīti Valdības nospraustie pārvaldījumu plāni vai tiek apdraudēta kustības pareizība un drošība; par atteikšanos vai izvairīšanos kara laika apstākļos samaksāt nodokļus vai izpildīt klaušas; par propagandu vai aģitāciju, kas musina uz nacionālu vai reliģisku naidu vai nesaticību, kā arī par šāda rakstura literatūras izplatīšanu vai izgatavošanu un glabāšanu kara apstākļos; par metāla naudas, valsts kases zīmju, PSR Savienības Valsts bankas zīmju un valsts vērtspapīru viltošanu vai viltojumu tālākdošanu amata veidā, kā arī par ārzemju valūtas viltošanu vai viltojumu tālākdošanu amata veidā; par kvalificētu kontrabandu.

³⁵ KPFSR Kriminālkodekss...-59².panta a)punkts

³⁶ Turpat...-59³.panta

Kā nākamie augstākajam soda mēram atbilstoši noziegumi ir noziegumi pret personas dzīvību, ja to izdarījusi kara dienesta persona sevišķi pastiprinošos apstākļos, un tas noteikts KPFSR KK 136.panta (2)daļā.

Lai konstatētu, cik padomju laikā svarīga vērtība ir bijusi Padomju varu interešu aizsardzība, salīdzinot ar aizsardzību pret indivīda interesēm, vērtīgi pieminēt noziegumus, kas izdarīti pret personas dzīvību, veselību, brīvību un cieņu, kas mūsdienu sabiedrībā vērtējamās kā augstākās vērtības, kam nepieciešama aizsardzība.

Piemēram, saskaņā ar KPFSR KK 136.pantu par slepkavību izdarītu ar nodomu: a) mantkārības, greizsirdības dēļ; b) ja to izdarījusi tāda persona, kura jau agrāk saukta pie atbildības par slepkavību ar nodomu vai miesas bojājumu, un izcietusi tiesas noteikto sociālās aizsardzības līdzekli; c) daudzu cilvēku dzīvībai bīstamā vai nogalinātam sevišķi mokošā kārtā; d) nolūkā atvieglot vai noslēpt citu smagu noziegumu; e) ja to izdarījusi tāda persona, kuras pienākums bijis sevišķi rūpēties par nogalināto; f) izlietojot nogalinātā bezpalīdzības stāvokli noteikta – brīvības atņemšana uz laiku līdz 10 gadiem, taču augstākais soda mērs šajā ziņā izpaliek. Protams, neizpaliek arī citi noziegumi, kuru ierobežošanai nepieciešami augstākā mēra soda līdzekļi mūsdienu izpratnē, taču padomju laikā tie tiek ierobežoti dažādos veidos, tomēr, reti kad, pārkāpj brīvības atņemšanas robežu.

Ar dzīvības atņemšanu sodāmi arī atsevišķi militārie noziegumi, kas definēti KPFSR KK 193¹.pantā. Par militāriem noziegumiem atzīstami pret noteikto kara dienesta izpildīšanas kārtību vērsti noziegumi, kurus izdarījuši Strādnieku-Zemnieku Sarkanās Armijas karavīri un karaklausībai pakļautie rezervisti, atrazdamies Strādnieku-Zemnieku Sarkanās Armijas rindās. Saskaņā ar KPFSR KK 193².panta d) punktu nāves sods paredzēts arī par dienesta kārtībā dotas pavēles neizpildīšanu, ja tie izdarīti kara laikā pastiprinošos apstākļos, un arī kaujas apstākļos, kas noteikts šā paša panta e) punktā. Turpinot apskatīt KPFSR KK 193.panta noteikumus, jāuzskaita arī citi militārie noziegumi, par kuriem iespējams noteikt nāves sodu: par pretošanos personai, kas izpilda tai uzliktos dienesta pienākumus un ja kara dienesta pienākumus izpildošu personu piespiež pienākumus pārkāpt, ja to izdarījusi personu grupa, veikta vardarbība, lietots ierocis, un tas darīts kaujas apstākļos un ja minētās darbības veiktas pastiprinošos apstākļos. Pamatojoties uz KPFSR KK 193⁷.panta d) punktu, patvaļīga prombūtne ilgāka par diennakti ir dezertēšana, un, ja tā tiek pieļauta kara laikā, tad tā ir sodāma ar nāvi, kā arī atbilstoši šā panta e) punktam minētā sankcija piemērojama arī, ja paredzētos nodarījumus izdarījušas vidējā, vecākā, augstākā un jaunākā

virsdienesta priekšniecības sastāva personas. Augstākais sociālās aizsardzības līdzeklis piemērojams arī: par patvaļīgu dienesta daļas vai vietas atstāšanu kara vai kaujas apstākļos; par izvairīšanos no mobilizācijas iesaukuma Strādnieku-Zemnieku Sarkanās Armijas rindās un no turpmākiem iesaukumiem Armijas papildināšanai kara laika sastāvā; par izvairīšanos no kara dienesta pienākumu izpildīšanas, starp citu, aizbildinoties ar reliģisku vai citādu pārliecību.

Staļinisma periodam beidzoties un Hruščova³⁷ atkusnim sākoties, apsūdzību un notiesāto personu skaits, pamatojoties uz KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ – 58.¹⁴ pantiem, ievērojami samazinājās. Pozitīvas pārmaiņas skāra arī jau notiesātās personas, kas, pateicoties dažādu normatīvu pieņemšanai, bija ātrāk atbrīvotas no ieslodzījuma vietas vai sodāmība bija dzēsta³⁸.

Pateicoties PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrētiem, tika veikti amnestijas procesi. To izsludināšana liecina par to, ka staļinisma terora laikā piekoptās represijas, pamatojoties uz KPFSR KK normās noteiktajiem soda mēriem, vairs neizturēja kritiku, līdz ar to tika sākts pievērst pastiprinātu uzmanību pilsoņu personu tiesībām un brīvībām, kas liecina par to, ka darba ļaudis vairs netika uzskatīti par vienkāršiem padotajiem, kas funkcionē valsts labā kā rīks, bet jau kā pilsoņi, kuriem pieder noteiktas neatņemamas tiesības, tāpēc attiecībā uz tiem valsts sevi zināmā mērā sāka ierobežot, amnestējot pilsoņus. Var secināt, ka minētie amnestijas procesi sāka raisīt pārmaiņas padomju vērtību izpratnē uz labo pusi, piešķirot personai ar vien lielāku nozīmi sabiedrībā, tomēr tas nemainīja faktu, ka valsts tik un tā palika totalitāra un stingrie noteikumi joprojām bija spēkā.

Kā vienu var pieminēt 1953.gada 27.martā PSRS Augstākās Padomes Prezidija pieņemto dekrētu par amnestiju.³⁹ Minētā dekrēta rezultātā notiesātās personas masveidā tika pilnībā vai daļēji atbrīvotas no tām piemērotā soda, kā arī to personu, kuras jau biju izcietušas kriminālsodu vai atbrīvotas no tā, sodāmība tika dzēsta. Kā arī jāpiemin, ka, iepriekšminētā dekrēta rezultātā, amnestijas pārsvarā tika piemērotas personām, kas bija veikušas amatnoziegumus, saimnieciskus un atsevišķus militārnoziegumus, kā arī citus. Nākamās amnestijas sekoja 1955.gada 17.septembrī sakarā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrētu par to padomju pilsoņu amnestēšanu, kas

³⁷ Ņikita Hruščovs – vienpersoniskais PSRS vadītājs no 1957. līdz 1964.gadam.

³⁸ Dātavs M., Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās krimināllietās...-538.lpp.

³⁹ PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par amnestiju, 1953, 27. marts.

Pieejams: <http://lpra.vip.lv/atpludi.htm> [aplūkots 30.04.2020.]

1941. – 1945.gada Lielā Tēvijas kara periodā sadarbojās ar okupantiem⁴⁰. Šajā sakarā notiesātās personas tika amnestētas sakarā ar pretpadomju propagandu un aģitāciju.

Minētie amnestiju procesi stājās spēkā kā Latvijas teritorijā, tā arī visā Padomju Savienībā. Notiesāti tika tūkstošiem cilvēku, un svarīgi pieminēt to, ka personu motivācijai padomju laikā bija maza nozīme, jo represīvais aparāts nebija ieinteresēts radīt robežas starp okupācijas varai lojālām vai nelojālām personām⁴¹. Arī persona, kura nebija pastrādājusi noziegumu, varēja būt notiesāta vien par to, ka jebkādā veidā un mērā iestājas pret sabiedrisko kārtību, piemēram, nākamajā apakšnodaļā apskatītajā gadījumā Žaņa Ničes rīkotajā bēgšanas gadījumā – mātei Maigai Čukurs inkriminēts tas, ka, padzirdējusi par aizbraukšanu, viņa sagatavojusi ēdienu, ko līdz ar dažām lietām ielikusi savā tirgus somā un iedevusi līdzī, kā rezultātā sākotnēji viņai tiesa piesprieda 20 gadu cietumsodu. Pateicoties minētajiem dekrētiem un citiem apstākļiem, 1953.gads viennozīmīgi bija kļuvis par pagrieziena punktu Padomju Savienības vēsturē. Masveida represijas aizstāja ar izlases represijām, un cilvēks, kas bija politiski neaktīvs un nerīkojās pretēji padomju varai, varēja justies salīdzinoši drošs par to, ka netiks apcietināts un tiesāts⁴².

Runājot par to, vai KPFSR KK piemērošana vispār bija tiesiska, talkā jāņem Elīnas Grigores-Bāras raksts “Latvijas Republikas nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnas nozīme: komunistiskā totalitārā režīma rīcības vērtēšana kriminālās justīcijas jomā”. PSRS, īstenojot okupācijas varu Latvijā, neievēroja starptautiski noteiktos likumus un paražas, kas teorētiski liedza tai piemērot tajā laikā spēkā esošo KPFSR KK. Pamatojums tam ir tāds, ka PSRS bija pienākums ievērot starptautiskajās tiesībās pastāvošās okupācijas tiesību normas, tomēr tas netika darīts⁴³. Okupētājas valsts pienākumi ir noteikti 1907.gada Hāgas konvencijā par sauszemes kara tiesībām

⁴⁰ PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par to padomju pilsoņu amnestēšanu, kas 1941. – 1945. gada Lielā Tēvijas kara periodā sadarbojušies ar okupantiem, 1955, 17. marts.
Pieejams: <http://lpra.vip.lv/atpludi.htm> [aplūkots 30.04.2020.]

⁴¹ Dātavs M., Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās krimināllietās...-539.lpp.

⁴² Bergmanis, Aldis. “Politiskās pārmaiņas Latvijā 1953. gadā”, Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944 – 1959: politika un tās sekas, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 110.lpp.

Citēts pēc:

https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDKkomisija_raksti_1sejums_Totalitarisma-sabiedribas-kontrole-un-represijas_2016-03-30marts.pdf (539.lpp)

⁴³ Grigore-Bāra E. Latvijas Republikas nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnas nozīme: komunistiskā totalitārā režīma rīcības vērtēšana kriminālās justīcijas jomā. Autoru kolektīvs: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā” rakstu krājuma pirmā daļa. Rīga, Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2016, 50.lpp. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-Konf-6_2016_Legal-Space-I.pdf

un paražām⁴⁴ un 1949.gada Ženēvas konvencijā (IV) par civiliedzīvotāju aizsardzību kara laikā⁴⁵. Tāpat kā minētās tiesību normas, par tikpat nozīmīgu okupācijas tiesību avotu atzīst arī starptautisko paražu tiesības⁴⁶.

Balstoties uz Hāgas konvencijas 43.pantu, okupācijas varai ir juridisks pienākums pēc iespējas atjaunot un nodrošināt sabiedrisko kārtību un drošību, ievērojot okupētajā teritorijā spēkā esošās tiesības, ja vien tas nav absolūti neiespējami. Okupācijas fakts ļāva okupētajai valstij saukt pie kriminālatbildības okupētajā teritorijā esošās personas, taču Latvijā tas būtu pieļaujams, balstoties uz 1933.gada Sodu likumu, ņemot vērā, ka KPFSR KK ieviešana Latvijā uzskatāma par prettiesisku rīcību, līdz ar to arī šā Kriminālkodeksa piemērošana nebija leģitīma⁴⁷.

Tomēr tas neizslēdza iespēju PSRS saukt pie kriminālatbildības Latvijas iedzīvotājus, kas būtu tiesiski attaisnojama ar to, ja noziegumu sastāvi KPFSR KK, kā arī LPSR KK būtu analogiski 1933.gada Sodu likumam⁴⁸.

Cits problēmjautājums ir okupācijas varas īstenotā tiesāšanas funkcija, piemērojot Kriminālkodeksu par noziegumiem, kuros aizsargājamais objekts ir valsts vara un kuru sastāvā bija paredzēts speciālais subjekts – PSRS pilsonis⁴⁹. Saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1940.gada 7.septembra dekrētu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Sociālistisko Republiku pilsoņi, sākot ar šo republiku uzņemšanas dienu PSRS sastāvā, t. i., sākot ar 1940.gada 5.augustu, kļuva par PSRS pilsoņiem⁵⁰. Tomēr, balstoties uz profesores I. Ziemeles uzskatu, šis tiesību akts bija prettiesisks un uzskatāms par spēkā neesošu kopš tā pieņemšanas brīža⁵¹. Ženēvas konvencijas 67. un 68.pantā tika noteikts, ka tiesām lietu izskatīšanā jāņem vērā fakts, ka apsūdzētais nav

⁴⁴ Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land, October 18, 1907. Pieejams: <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/195> [aplūkots 11.05.2020.]

⁴⁵ Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 12 August, 1949. Pieejams: <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=AE2D398352C5B028C12563CD002D6B5C&action=OpenDocument> [aplūkots 11.05.2020.]

⁴⁶ Arai Y. The Law of Occupation: Continuity and Change of International Humanitarian Law, and Its Interaction with International Human Rights Law. Leiden: Brill. 2009, p. 57. Citēts pēc: Grigore-Bāra E. Latvijas Republikas nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnas nozīme: komunistiskā totalitārā režīma rīcības vērtēšana kriminālās justīcijas jomā...

⁴⁷ Grigore-Bāra E. Latvijas Republikas nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnas nozīme: komunistiskā totalitārā režīma rīcības vērtēšana kriminālās justīcijas jomā...-50.lpp.

⁴⁸ Turpat...-51.lpp.

⁴⁹ Turpat.

⁵⁰ Dekrēts par PSRS pavalstniecības iegūšanas kārtību Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Sociālistisko Republiku pilsoņiem: PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs, 1940. 11. septembris, Nr. 10, 1. lpp.

⁵¹ Ziemele I. State Continuity and Nationality: the Baltic States and Russia: Past, Present and Future as Defined by International Law. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, p. 155.

okupētājas valsts pilsonis un līdz ar to nav saistīts ne ar kādiem lojalitātes pienākumiem pret to. Tādā gadījumā katram nozieguma sastāvam vai personai piespriedā kriminālsoda novērtēšanai būtu jāizmanto starptautiskajās tiesībās noteiktie kritēriji, kas ļautu noteikt, vai konkrētā norma vai konkrētās personas sodīšana bija nepieciešama, lai “uzturētu kārtībā teritorijas pārvaldīšanu un nodrošinātu okupētājas valsts drošību, okupācijas bruņoto spēku un administrācijas locekļu un īpašuma drošību un arī to izmantojamo objektu un komunikāciju līniju drošību”⁵².

Visas okupācijas laikā veiktās okupētājas valsts darbības automātiski nav uzskatāmas par tiesību pārkāpumiem, un atsevišķa pieeja nepieciešama katram atsevišķam gadījumam arī kriminālās justīcijas jomā⁵³. Atbilstoši 1907.gada Hāgas konvencijas 43.pantam KPFSR KK ieviešana Latvijā 1940.gada 26.novembrī par pieļaujamu būtu uzskatāma tad, ja tiktu pierādīts, ka Latvijas 1933.gada Sodu likumu piemērošana bija “absolūti neiespējama” kādu objektīvu iemeslu dēļ⁵⁴.

2.2. Nāvessoda piemērošanas prakses piemēri pēc KPFSR KK

Lai izprastu KPFSR KK piemērošanu praksē, jāmin daži piemēri, kuri atspoguļo daļu no padomju laikā piesprieztajiem nāvessodiem.

Kā pirmo var minēt apsūdzības rakstu izmeklēšanas lietā Nr. 2306⁵⁵. Pēc apsūdzības rakstā lietā Nr. 2306 atrodamās informācijas, Latvijas PSR VDTK arestēja Antonu Tadeuša dēlu Rancānu (turpmāk – Antons Rancāns) 1941.gada 11.jūnijā. Izmeklēšanas procesā noskaidrots, ka buržuāziski fašistiskās iekārtas laikā Latvijā Antons Rancāns bijis studentu korporācijas “Lakuanša” biedrs. Būdams naidīgi noskaņots pret revolucionāro kustību Latvijā, no 1925. līdz 1934.gadam viņš darbojās “Latgales kristīgo zemnieku” fašistiskajā partijā, kas cīnījās pret komunismu. Kā aktīvs partijas biedrs Antons Rancāns no 1925. līdz 1934.gadam bija Latvijas Saeimas deputāts no šīs partijas un ieņēma Saeimā revīzijas komisijas priekšsēdētāja amatu, kā arī

⁵² Latvijas Republikas nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnas nozīme: komunistiskā totalitārā režīma rīcības vērtēšana kriminālās justīcijas jomā...-51.-52.lpp.

⁵³ Grigore-Bāra E. Latvijas Republikas nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnas nozīme: komunistiskā totalitārā režīma rīcības vērtēšana kriminālās justīcijas jomā...-52.lpp.

⁵⁴ Turpat...-53.lpp.

⁵⁵ PSRS IeTK Staļingradas apgabala pārvaldes sastādītais Antona Rancāna apsūdzības raksts. LVA, 1986. f., 2. apr., P-6048. l.

Pieejams: <http://www.lvarhivs.gov.lv/dep1941/attels1.php?id=3001> [aplūkots 30.04.2020.]

tajā pašā laikā viņš bija arī satiksmes ministrs. Atrodies buržuāziskajā valdībā, viņš no 1934. līdz 1935.gadam bija arī militāri fašistiskās organizācijas “Aizsargi” biedrs.

Kā redzams minētajā apsūdzības rakstā, Antons Rancāns tika apsūdzēts par to, ka bijis Latvijas buržuāziskās valdības loceklis un sastāvējis vairākās kontrrevolucionārās organizācijās, to vidū militāri fašistiskajā organizācijā “Aizsargi”. Šo iemeslu dēļ viņš tika apsūdzēts noziegumos, kas paredzēti KPFSR Kriminālkodeksa 58.panta 4.punktā: par jebkāda veida palīdzības sniegšanu tai starptautiskās buržuāzijas daļai, kura neatzīdama vienlīdzīgas tiesības komunistiskajai sistēmai, kas stājas kapitālistiskās sistēmas vietā, tiecas to gāzt, kā arī par palīdzības sniegšanu tādām grupām un organizācijām, kuras atrodas minētās buržuāzijas ietekmē vai arī tieši tās organizētas, lai realizētu pret PSR Savienību naidīgu darbību. Šā panta noteikumu pārkāpšana paredzēja brīvības atņemšanu uz laiku, ne mazāku par trim gadiem, konfiscējot visu mantu vai tās daļu, bet sevišķi pastipriņošos apstākļos ar paaugstināšanu līdz pat augstākajam sociālās aizsardzības līdzeklim – nošaušanai vai izsludināšanai par darba ļaunu ienaidnieku, atņemot savienotās republikas pilsonību un, līdz ar to, PSR Savienības pilsonību un izraidot no PSR Savienības robežām uz visiem laikiem, ar mantas konfiskāciju.

Antons Rancāns savu vainu inkriminētajos kontrrevolucionārajos noziegumos neatzina.

Vadoties no KPFSR Kriminālprocesa kodeksa 208.panta, izmeklēšanas lieta Nr. 2306, kurā apsūdzēts Antons Rancāns, tika nosūtīta izskatīšanai PSRS IeTK Sevišķajai apspriedei, kuras rezultātā PSRS IeTK 1942.gada 31.janvārī Antonam Rancānam “par piedalīšanos kontrrevolucionārās partijās un cīņu pret revolucionāro kustību” piesprieda nošaušanu. Spriedums izpildīts 1942.gada 16.martā.

Latvijas Valsts Arhīvā aplūkojams arī izraksts no PSRS IeTK Sevišķās apspriedes protokola Nr. 29-m lēmuma par nāvessoda piespriešanu Longinam Ausējam lietā Nr. 5417 “par kontrrevolucionāru darbību”⁵⁶. Īsumā raksturojot lietu, Longina Ausēja, kas dzimis 1885.gadā Valkas apriņķa Pededzes pagastā, aresta pamatojums: 1918.gadā bijis Cēsu pilsētas galva, no 1925.gada – Rīgas pilsētas domnieks un pilsētas Skolu valdes loceklis, bijis Izglītības Ministrijas Skolu departamenta direktors. Longins Ausējs ieslodzīts Usoljes labošanas darbu nometnē

⁵⁶ Izraksts no PSRS IeTK Sevišķās apspriedes protokola Nr. 29-m lēmuma par nāvessoda piespriešanu Longinam Ausējam “par kontrrevolucionāru darbību”. LVA, 1986.f., 2.apr., P-8232. 1.; 1986. f., 2. apr., P-7688. 1. Pieejams:<http://www.lvarhivs.gov.lv/dep1941/attels1.php?id=3002> [aplūkots 30.04.2020.]

(Usoļlagā). PSRS IeTK Sevišķā apspriede 1942.gada 2.maijā viņam “par kontrrevolucionāro darbību” piespriedusi nāvessodu nošaujot, kas izpildīts 1942.gada 9.jūnijā. Arī Longina Ausēja dēls Orests, kas dzimis 1914.gadā un bijis aizsargu un “Pērkoņkrusta” organizācijā, kā arī studentu korporācijā “Fraternitas Metropolitana”, tāpat ticos arestēts un ieslodzīts Usoljes labošanas darbu nometnē. Arī Orestam piesprieda nāvessodu, un Orests Ausējs nošauts 1942.gada 17.jūnijā.

PSRS IeTK Molotovas apgabala pārvaldes 1.specdaļas aktā par Gotfrīda Mīlberga nošaušanu aresta pamatojumā ir apstākļi, ka viņš no 1925. Līdz 1934.gadam ir bijis 2., 3. Un 4. Saeimas deputāts, kā arī no 1933. līdz 1934.gadam bijis iekšlietu ministrs. Minētajā aktā noteikts, ka IeTK Molotovas apgabala pārvaldes 1.specdaļas priekšnieks valsts drošības vecākais leitnants Beketovs, IeTK Molotovas apgabala pārvaldes komandants valsts drošības leitnants Suvorins, PSRS IeTK Usoljes labošanas darbu nometnes prokurora palīga Sušanska klātbūtnē, pamatojoties uz PSRS IeTK 1942.gada 27.maija rīkojumu Nr.8/7249 un IeTK Molotovas apgabala pārvaldes priekšnieka valsts drošības majora Potašņika rakstisku rīkojumu, izpildījuši PSRS IeTK Sevišķās apspriedes 1942.gada 6.maija lēmumu (protokols Nr.31-m) par augstāko soda mēru – nošaušanu notiesātajam, 1887.gadā dzimušajam Gotfrīdam Jāņa dēlam Mīlbergam. Piebilsts arī tas, ka Gotfrīda Mīlberga liķis ir apglabāts⁵⁷.

Šāda informācija ir atrodama Latvijas Valsts Arhīva pieejamajos dokumentos, kas, protams, nav vienīgie, kas liecina par nāvessoda piespriešanu tā laika gājumā. Nenoliedzami nošaušana tika piespriepta neskaitāmam skaitam personu, kas nav dokumentēta. Iepriekš minētajām lietām raksturīga īpatnība, kas atspoguļo KPFSR KK spēkā esamību laikā, ir tā, ka visi minētie kontrrevolucionārie noziegumi tika pastrādāti laikā, kad KPFSR KK vēl nebija spēkā Latvijas teritorijā, tomēr par noziegumiem, kas izdarīti laikā pirms Kodeksa spēkā stāšanās Latvijas teritorijā, minētās personas tika notiesātas, pamatojoties uz to, ka tam bija atpakaļejošs spēks.

Bēgšana no PSRS skaitījās viens no lielākajiem un smagāk sodāmajiem pretvalstiskajiem noziegumiem. PSRS Centrālā izpildu komiteja 1934.gada 8.jūnija lēmumā papildināja pretvalstiskā nozieguma jēdzienu. Saskaņā ar šo lēmumu Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksu papildināja ar 58.^{1a} – 58.^{1g} pantiem, kuri kļuva par

⁵⁷ PSRS IeTK Molotovas apgabala pārvaldes 1. specdaļas akts par Gotfrīda Mīlberga nošaušanu. LVA, 1986. f., 2.apr., P-5405.1.

Pieejams: <http://www.lvarhivs.gov.lv/dep1941/attels1.php?id=3003> [aplūkots 30.04.2020.]

politisko represiju pamatu. KPSFR 58.^{1a} pants paredzēja, ka bēgšana no PSRS ir spiegošanai un valsts noslēpuma izpaušanai pielīdzināms noziegums un tas ir sodāms ar nāvi.⁵⁸

Kā paplašināta izklāsta gadījumu vērts minēt Žaņa Nīča organizēto bēgšanu 1953.gada 20.janvārī. Par pamatu gadījuma izklāstam ir ņemts Dr. hist. Jāņa Ķerusa raksts “Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza “Boļševiks” (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija”, kurš atrodams VDK zinātniskās komisijas rakstu 1.sējumā⁵⁹.

Raksta ietvaros ir analizēti trīs gadījumi, kad no Liepājas kolhoza “Boļševiks” veikti bēgšanas mēģinājumi uz Zviedriju. Attiecīgi tie veikti 1952.gada jūnijā, 1953.gada janvārī un 1957.gada jūlijā. Tiks apskatīts otrais gadījums,

1953.gada 20.janvārī plkst. 9:10 tika dota atļauja doties ceļā, un no kolhoza Boļševiks aizbēga traleris RB-984. Šī bēgšana ievērojama ar to, ka bija rūpīgi gatavota; bēga ģimene, kas bija noslēpta kuģa tukšajā dzeramā ūdens tvertnē un tilpnē zem grīdas. Lai arī bēgšana sekmējās, tomēr neiztika bez traģēdijas, jo bojā gāja mazs bērns⁶⁰.

Varas iestādes apcietināja piecus bēgļu radniekus un ierosināja pret tiem krimināllietas, pamatojoties uz to, ka radnieki ir bijuši informēti par plānoto bēgšanu. Krimināllietu ierosināja arī pret vienu no četriem Latvijā atgriezušās komandas locekļiem.

Bēgšanas organizētājs bija Žanis Nīcis. Bēgšanas motīvi ir pretrunīgi, tomēr gan trimdas presē, gan VDM krimināllietu materiālos minēts, ka Nīcis baidījies no apcietināšanas. Izmeklētājiem radās iespaids, ka Nīcis bija pastrādājis noziegumu pret padomju varu, tomēr tam nebija pierādījumu, tāpēc, balstoties uz raksta autora teikto, var spriest, ka visticamāk bailes no aresta jāsaprot kā eifēmisms, proti, runa ir par bailēm no varas īstenotās terora politikas, kur arests bija šīs politikas īstenošanas līdzeklis. Šādas bailes tolaik bija gandrīz visiem Latvijas

⁵⁸ Ķeruss J., Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza Boļševiks (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2015, elektroniskais izdevums, 476.lpp. Pieejams:https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDKkomisija_raksti_1sejums_Tot_alitarisma-sabiedribas-kontrole-un-represijas_2016-03-30marts.pdf [aplūkots 27.04.2020.]

⁵⁹ Ķeruss J., Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza Boļševiks (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija...-473.-515.lpp.

⁶⁰ Ķeruss J., Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza Boļševiks (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija...-486.lpp.

iedzīvotājiem. Tādēļ bēgšanu var vērtēt kā vēlmi atbrīvoties no šīm bailēm, ko rada dzīve totalitārisma⁶¹.

Nīcim līdzās bēga arī viņa 27 gadus vecā sieva Lilija un viņas 18 gadīgais brālis Gunārs Čukurs, kā arī abu laulāto divgadīgā meitiņa Inese. Pāri jūrai viņus pārveda 35 gadus vecais zvejas tralera kapteinis Andrejs Kairis, kas bija ģimenes draugs. Brāli un māsu – Liliju Nīci un Gunāru Čukuru – Kairis, atrazdamies ostā, noslēpa tilpnē zem tralera grīdas, bet tēvu ar meitiņu – tukšajā ūdens tvertnē. Tur slēpdamies, Žanis Nīcis no gaisa trūkuma zaudēja samaņu, bet mazā Inese nosmaka.

Kaira traleris izbrauca it kā uz zvejas rajonu, un tas notika sliktos laika apstākļos. Lai arī izbraukšanas brīdī jūra bija pieklususi līdz 4 ballēm, divas iepriekšējās dienas un arī vēlāk plosījās 6 līdz 8 balles stiprs vējš. Ņemot vērā vētras apjomus un to, ka zvejas traleri bija domāti braucieniem arī lielos viļņos, nevienam neradās aizdomas, ka tiek veikta bēgšana, ieskaitot arī četrus pārējos komandas locekļus⁶².

1953.gada 21.janvārī plkst. 4:00 no rīta traleris sasniedza Gotlandi. Par spīti tam, ka tas trīs reizes uzsēdās uz sēkļa, vienpadsmit stundas kursējot gar krastu, pēc kapteiņa rīkojuma Arnolds Zands, kas bija tralera mehāniķis, divreiz izšāva signālraketes, kā rezultātā līdz plkst. 15:00 pretim iznāca zviedru kuteris, un tauvā tos ievilka ostā⁶³. Šeit bēgļi, aiznesot līdzī mirušo Inesi Nīci, kuģi atstāja. Kapteinis, pametot kuģi, vēl atstāja zīmīti, kurā uzņēmās visu vainu un lūdza nevainot komandu notikušajā, lai tie droši var atgriezties atpakaļ Latvijā un netiek sodīti. Pēc tam kapteiņa palīgs Ervīns Kibelko, mehāniķa palīgs Harijs Kalnītis, traļmeistars Arvīds Silarājs un mehāniķis Arnolds Zands esot papildinājuši ūdens krājumus un devušies atpakaļ uz Latviju. Traleris atgriezās 1953.gada 22.janvārī plkst. 19:00, un visi komandas locekļi nekavējoties tika arestēti un tika uzsākta izmeklēšana.

Izmeklēšanā tika veiktas dažādas pratināšanas un liecību uzklaušīšanas, kā arī citas izmeklēšanas darbības, lai noskaidrotu, vai fakts, ka tiešām notikusi bēgšana ir patiess un lai pierādītu, ka bēgšanas organizēšanā bijuši arī līdzdalībnieki, kas, pēc visa spriežot, nav apstiprināms, tomēr tas nav liedzis varas orgāniem piespriest sodus. Rezultātā 1953.gada 4.februārī Arnoldu Zandu apcietināja, bet pret pārējiem komandas locekļiem vēlāk izmeklēšanu pārtrauca.

⁶¹ Turpat...-487.lpp.

⁶² Ķeruss J., Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza Boļševiks (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija...-488.lpp.

⁶³ Turpat...-491.lpp.

Visbargāk sodīja mehāniķi Arnoldu Zandu, jo viņu kapteinis Kairis divas reizes sauca remontēt kuģa motoru. Tas bija galvenais apsūdzības punkts, pēc kura viņu notiesāja uz desmit gadiem ar īpašuma konfiskāciju. Tomēr tiesas iztiesāšanas laikā atrodami arī citi, pat vēl absurdāki argumenti, kas kalpoja par iemeslu pieņemt spriedumu, balstoties uz KPFSR KK 58¹. pantu par bēgšanas sekmēšanu, par to saņemot atlīdzību un KPFSR KK 58¹⁰. pantu par pretpadomju literatūras glabāšanu. Celtā apsūdzība skaidri parāda padomju tiesību sistēmas, kas bija vērsta pret t. s. politiskajiem noziedzniekiem, amoralitāti⁶⁴.

Nespējot tikt klāt aizbēgušajiem, padomju represīvie orgāni atriebās viņu draugiem un radniekiem. Padomju sistēma paredzēja bargus sodus par bēgšanu no PSRS, jo tā skaitījās dzimtenes nodevība⁶⁵. Krimināltiesiskā atbildība par neziņošanu bija paredzēta KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹² pantā, kas paredz noteikti zināma, gatavota vai izdarīta kontrrevolucionāra nozieguma nepaziņošanu. Šā panta pārkāpuma rezultātā noteikta brīvības atņemšana uz laiku, ne mazāku par sešiem mēnešiem. Pēc Jāņa Ķerusa rakstītā: “...šī gadījuma tuvāka izpēte ļauj labāk izprast padomju represīvo institūciju praksi un šīs prakses pamatā esošos principus. Bēgļu radniekiem piesprieda augstāko minētajā normā paredzēto sodu, neizvērtējot apstākļus, ko varētu vērtēt kā mīkstinošus. Šādas normas bija būtiska un neatņemama represīvās sistēmas sastāvdaļa. To piemērošana parasti balstījās uz principiem, ka šaubas interpretē par sliktu apsūdzētajai personai, piemēro bargāku sodu un neņem vērā mīkstinošus apstākļus”⁶⁶.

Savukārt dažiem no aizbēgušo radniekiem piemēroti bargāki sodi. Pieci Čukuru ģimenes locekļi sodīti ar 10 un 25 gadu cietumsodu, par notiesāšanas pamatu minot neziņošanu, kā arī raidījuma *Amerikas Balss* klausīšanos. Kādam no aizbraukušo radniekiem Miķelim Mazķuņķim noteikta atbildība par mājās atrastām “buržuāziskās Latvijas” un vācu laikā iznākušās grāmatām, savukārt bēgļu tēvam Jēkabam Čukuram un viņa dēliem Jānim un Teovilam par noziedzīgu atzīts dienests leģionā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā, kā rezultātā apsūdzībai par neziņošanu atbilstoši KPFSR KK 58¹². pantam papildus atbildība tika noteikta arī pēc 58^{1a}. panta par dienestu leģionā, kā arī pēc 58¹⁰. panta par ārzemju radiostācijas klausīšanos un neziņošanu par šādu rīcību⁶⁷ Pēc laikraksta *Laiks* ziņām Žaņa Niča patēvs vairākkārtēju pratināšanu iespaidā vienā no tām miris

⁶⁴ Turpat...-495.lpp.

⁶⁵ Ķeruss J., Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza Boļševiks (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija...-495.lpp.

⁶⁶ Turpat.

⁶⁷ Teovila Čukura lieta. LVA, 1986. f., 1. apr., 21647. l., 1. sēj., 287. lpp.

Citēts pēc: Ķeruss J., Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza Boļševiks (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija...-499.lpp.

sirdslēkmes iespaidā⁶⁸ Mātei Maigai Čukurs inkriminēts tas, ka, padzirdējusi par aizbraukšanu, viņa sagatavojusi ēdienu, ko līdz ar dažām lietām ielikusi savā tirgus somā un iedevusi meitai. Viņu apsūdzēja atbilstoši 58^{1a}.panta (1) daļai par tēvijas nodevību, kā arī 58¹⁰.panta (1) daļai⁶⁹. Teovilu Čukuru apsūdzēja saskaņā ar 58^{1a}., bet Jāni Čukuru saskaņā ar 58^{1a}. un 58¹⁰.panta (1) daļu⁷⁰. Viņiem visiem piesprieda 25 gadu cietumsodu, bet pārējiem diviem - 10 gadus cietumā.

Tiesas sēde, kurā skatīja visu četru bēgļu lietu, notika Rīgā 1953.gada 25. un 26.jūlijā. Visiem bēgļiem aizmuguriski piesprieda nāves sodu, kurš 1987.gadā tika atcelts noilguma dēļ.

Var secināt, ka minētās krimināllietas izskatīšanas laikā tiesa šaubas vērtēja par sliktu apsūdzētajiem, tiesas paļāvās uz izdevīgākajām liecībām, neņemot vērā būtiskus faktus, kas būtu vērtējami apsūdzēto labā, neņēma vērā mīkstinošus apstākļus, un pat mēdza notiesāt par šim laikam šķietami nebūtiskām darbībām, kuras iztulkošanas tā, ka vērstas pret padomju varu. Rodas iespaids, ka notikusi tendencioza pierādījumu piemeklēšana, lai sodīt varētu pēc iespējas bargāk. Nevienam nevarēja justies droši pat tad, ja nebija ne mazākā iemesla uztraukumam, jo represijas varēja piemērot arī par citu pastrādātiem noziegumiem.

Var piebilst, ka nevēlama persona varbūt nekad nebija pastrādājusi noziegumu, bet, ja, pēc vietējo varas iestāžu domām, tās atrašanās konkrētajā vietā bija kaitīga sabiedriskajai kārtībai, to varēja arestēt arī bez tiesas vai prokurora izsniegta ordera, turēt cietumā no divām nedēļām līdz diviem gadiem un tad piespiedu kārtā aizvest uz jebkuru citu vietu, tur nododot policijas uzraudzībā no viena līdz desmit gadiem. Jau no pašām pirmajām Padomju Savienības dienām cilvēki tika sodīti nevis par to, ko bija nodarījuši, bet par to, kas viņi bija⁷¹.

⁶⁸ “Nepiedodams “noziegums””, Laiks, 1988, 10. augusts.

Citēts pēc: Ķeruss J., Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza Boļševiks (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija...-498.lpp.

⁶⁹ LVA, 1986. f., 1. apr., 21647. l., 1. sēj., 267.lpp.

⁷⁰ LVA, 1986. f., 1. apr., 21647. l., 1. sēj., 267.lpp.

⁷¹ Banga E., Soda jēga un būtība...

3. NĀVESSODS LPSR KRIMINĀLKODEKSĀ

KPFSR KK, kas bija pieņemts citos vēsturiskos apstākļos, daudzējādi neapmierināja cīņai pret noziedzību izvirzītās prasības, tāpēc daudzas šā kodeksa normas un pat veselas nodaļas nekad netika piemērotas⁷². Tam par iemeslu tika radīts LPSR KK, kas sevī ietvēra 1958.gada 25.decembrī apstiprinātos PSRS un savienoto republiku kriminālās likumdošanas pamatus. Tā kā iepriekš tika apskatīti KPFSR KK sevišķās daļas noteikumi, tad arī LPSR KK sevišķajai daļai ir nepieciešams tāds pats apskats.

3.1. Sastāvi, par kuriem paredzēts nāvessods LPSR Kriminālkodeksā

1961.gada 6.janvārī pieņemtā, un 1961.gada 1.aprīlī spēkā stājušā LPSR KK sevišķā daļa satur regulējumu par: valsts noziegumiem; noziegumiem par sociālistisko īpašumu; noziegumiem pret personu; noziegumiem pret pilsoņu personisko īpašumu; saimnieciskajiem noziegumiem; amatnoziegumiem; noziegumiem pret jurisdikciju; noziegumiem pret pārvaldes kārtību; noziegumiem pret sabiedrisko drošību, sabiedrisko kārtību un iedzīvotāju veselību; militārajiem noziegumiem. Tāpat kā uzskaitījumā par KPFSR KK regulētajiem noziegumiem, kuriem piemērojams nāve sods, arī šajā gadījumā tiks darīts tas pats. LPSR KK paredzēja jau “tikai” 32 noziegumu pamatsastāvus, par kuriem varēja piespriest augstāko soda mēru, tātad par desmit mazāk nekā Staļina laika KPFSR KK. Pielikumā atrodams arī noziegums ar kvalificētu sastāvu.

Jābilst, ka LPSR KK valsts noziegumu sadaļā vairs nav atrodami KPFSR KK raksturīgie kontrrevolucionārie noziegumi, ko var izskaidrot ar faktu, ka KPFSR KK izpratnē noziegumi nedrīkstēja būt vērsti tieši pret tajā laikā valdošo varu, kā piemēram, pret pašu Staļinu kā diktatoru vai Strādnieku-Zemnieku Padomju varu, kas arī vairs nav sastopama LPSR KK, un to nodomiem turēt varu savos grožos. Taču LPSR KK izpratnē noziegumi pret dzimteni tika vērtēti kā noziegumi pret PSRS valsts neatkarību, teritoriālo neaizskaramību vai militāro varenību.

⁷² Blūma M., Reigase A. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pēteris Stučka LVU redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 22.lpp.

Pie valsts noziegumiem pieder turpmāk raksturotie noziegumi. LPSR KK 59.pantā noteiktā dzimtenes nodevība ir PSRS pilsoņa ar nodomu izdarīts nodarījums, kas kaitē PSRS valsts neatkarībai, teritoriālajai neaizskaramībai vai militārajai varenībai: pāriešana ienaidnieka pusē, spiegošana, valsts vai militāra noslēpuma izpaušana ārvalstij, bēgšana uz ārzemēm vai atteikšanās atgriezties no ārzemēm PSR Savienībā, palīdzības sniegšana ārvalstij tās naidīgajā darbībā pret PSRS, kā arī sazvērestība nolūkā sagrābt varu.

LPSR KK 60.pantā noteiktā spiegošana ir valsts vai militāra noslēpuma nodošana, kā arī nozagšana vai vākšana nolūkā to nodot ārvalstij, ārvalsts organizācijai vai to aģentūrai, kā arī citu ziņu nodošana vai vākšana ārvalsts izlūkošanas iestāžu uzdevumā, lai tās izlietotu pret PSRS interesēm, ja spiegošanu izdarījis ārvalsts pilsonis vai bezpavalstnieks.

LPSR KK 61.pants paredz atbildību par terora aktu. Šā panta (1)daļas izpratnē terora akts atzīstams par valsts vai sabiedriskā darbinieka vai arī varas pārstāvja noslepkavošanu, kas izdarīta sakarā ar viņa valsts vai sabiedrisko kārtību, nolūkā graut vai vājināt padomju varu.

LPSR KK 62.pants nosaka terora akta pret ārvalsts pilsoni sastāvu – par ārvalsts pārstāvja noslepkavošanu nolūkā izprovocēt karu vai starptautiskus sarežģījumus.

LPSR KK 63.pantā noteikts diversijas raksturojums. Diversija ir uzņēmumu, ierīču, satiksmes ceļu un līdzekļu, sakaru līdzekļu vai kādas citas valsts vai sabiedriskās mantas izpostīšana vai bojāšana ar spridzināšanu, dedzināšanu vai citādi, maisveidīga saindēšana vai epidēmiju un epizootiju izplatīšana nolūkā vājināt Padomju valsti.

Citu valsts noziegumu sadaļā ar dzīvības atņemšanu saistīti noziegumi ir: bandītisms – par apbruņotu bandu organizēšanu ar nolūku uzbrukt valsts vai sabiedriskajiem uzņēmumiem, iestādēm un organizācijām vai arī atsevišķām personām, tāpat par piedalīšanos šādās bandās un to izdarītajos uzbrukumos⁷³; darbības, kas dezorganizē darbu labošanas darbu iestādēs – sevišķi bīstamus recidīvistus, kā arī personas, kas notiesātas par smagiem noziegumiem, ja tie brīvības atņemšanas vietās terorizē ieslodzītos, kuri sākuši laboties, vai izdara uzbrukumus administrācijai, kā arī šai nolūkā organizē noziedzīgus grupējumus vai aktīvi piedalās šādos grupējumos⁷⁴; izvairīšanās no mobilizācijas iesaukuma PSRS Bruņoto spēku rindās, ja tas noticis kara laikā⁷⁵; viltotas naudas vai vērtspapīru izgatavošana vai izplatīšana⁷⁶; valūtas operāciju noteikumu

⁷³ LPSR Kriminālkodekss...-71.pants

⁷⁴ Turpat...-72.pants

⁷⁵ Turpat...-76.pants

⁷⁶ Turpat...-82.pants

pārkāpšana – par spekulāciju ar valūtas vērtībām vai vērtspapīriem, ja tai ir nodarbošanās raksturs vai ja tā notiek lielos apmēros, kā arī par valūtas operāciju pārkāpšanu, ja to izdarījusi persona, kas jau agrāk notiesāta par valūtas operāciju noteikumu pārkāpšanu⁷⁷.

LPSR KK trešajā nodaļā noteiktie noziegumi pret personu sodāmi gadījumā, ja izdarīta slepkavība ar nodomu pastiprinošos apstākļos, un LPSR KK 99.panta izpratnē tādi noziegumi ir: 1) aiz mantkārtības; 2) aiz huligāniskām tieksmēm; 3) sakarā ar to, ka cietušais izpildījis savus dienesta vai sabiedriskos pienākumus; 4) ja noslepkavotas divas vai vairākas personas; 5) ja noslepkavota sieviete, kas atradusies grūtniecības stāvoklī un vainīgais to zinājis; 6) ja tā izdarīta ar sevišķu cietusirdību vai daudzu personu dzīvībai bīstamā veidā; 7) ja tā izdarīta nolūkā slēpt citu noziegumu vai atvieglot tā izdarīšanu, kā arī, ja tā saistīta ar izvarošanu; 8) ja to izdarījusi persona, kas jau agrāk izdarījusi tīšu slepkavību, izņemot, ja tā izdarīta stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī vai, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas; 9) ja to izdarījis sevišķi bīstams recidīvists. Minētajiem noziegumiem tiek piemērots sods ar brīvības atņemšanu uz laiku no astoņiem līdz piecpadsmit gadiem vai ar nāves sodu.

Gadījumā, ja izdarīts LPSR KK 121.panta (4)daļā noteiktais noziegums, kas ir izvarošana, ko izdarījis sevišķi bīstams recidīvists vai kam bijušas sevišķi smagas sekas, kā arī par mazgadīgās izvarošanu – paredz sodu, kas saistīts ar brīvības vai dzīvības atņemšanu.

LPSR KK 164.panta (2)daļa paredz iespējamību piespriest nāves sodu par kukuļņemšanu jebkādā veidā, ko izdarījusi amatpersona, kas ieņem atbildīgu stāvokli vai kas agrāk sodīta par kukuļošanu, vai ņēmusi kukuļus vairākkārt, vai kuras saistītas ar kukuļa izspiešanu sevišķi pastiprinošos apstākļos.

Tāpat kā KPFSR KK, arī LPSR KK ir noteikti militārie noziegumi. Saskaņā ar LPSR KK 226.pantu par militāriem noziegumiem atzīstami pret noteikto karadienesta pildīšanas kārtību vērstie noziegumi, kurus izdarījuši karavīri, kā arī karadienestam pakļautās personas laikā, kad viņi atradās militārās apmācībās.

Pie militāriem noziegumiem, kuru izdarīšanai, kā viens no soda veidiem, paredzēts augstākais aizsardzības līdzeklis pieskaitāmi tādi noziegumi kā: nepaklausība – atklāta atteikšanās izpildīt priekšnieka pavēli, kā arī cita tīša pavēles neizpildīšana, ja tā izdarīta kara laikā vai kaujas apstākļos⁷⁸; pretošanās priekšniekam vai viņa piespiešana pārkāpt dienesta pienākumus, ja to

⁷⁷ LPSR Kriminālkodekss...-83.panta (2)daļa

⁷⁸ Turpat...-227.panta (3)daļa

darījusi personu grupa vai ja tie izdarīti, lietojot ieroci, vai ja tiem bijušas smagas sekas un, ja tie saistīti ar priekšnieka vai citas karadienesta pienākumus pildošas personas slepkavību ar nodomu vai ja tie izdarīti kara laikā vai kaujas apstākļos⁷⁹; vardarbīga rīcība ar smagām sekām pret priekšnieku, kas izpaužas kā miesas bojājumu nodarīšana priekšniekam vai priekšnieka sišana sakarā ar to, ka viņš pilda karadienesta pienākumus kara laikā vai kaujas laikā⁸⁰; dezertēšana kara laikā⁸¹; patvaļīga karaspēka daļas atstāšana kaujas apstākļos⁸²; izvairīšanās no karadienesta, pašam sevi sakropļojot vai citādā veidā, ja tas darīts kara laikā vai kaujas apstākļos⁸³; kara mantas tīša iznīcināšana vai bojāšana, ja tā izdarīta kara laikā vai kaujas apstākļos⁸⁴; par sardzes vai konvoja dienesta reglamenta noteikumu pārkāpšanu, kas saistīta ar kaitīgām sekām, kuru novēršanai attiecīgā sardze vai konvojs nostādīts, ja tas izdarīts kara laikā vai kaujas apstākļos⁸⁵; par kaujas dežūras noteikumu pārkāpšanu, apsargājot PSRS sauszemes, jūras vai gaisa telpas neaizskaramību vai, lai novērstu pēkšņu uzbrukumu Padomju Savienībai, ko izdarījusi persona, kas ietilpst kaujas apkalpes, komandas posteņa vai citas dežūrapakšvienības dežūrējošajā maiņā, ja bijušas smagas sekas un ja tas izdarīts kara laikā⁸⁶; varas ļaunprātīga lietošana, varas pārkāpšana un nolaidīga izturēšanās pret dienestu kara laikā vai kaujas apstākļos⁸⁷; kara vešanas līdzekļu nodošana vai atstāšana ienaidniekam⁸⁸; bojāejoša kara kuģa atstāšana, ja to izdarījis komandieris, līdz galam neizpildīdams savus dienesta pienākumus, kā arī, ja kuģa komandas sastāva persona atstājusi kuģi bez komandiera attiecīga rīkojuma un, ja tas izdarīts kara laikā vai kaujas apstākļos⁸⁹; kaujas lauka patvaļīga atstāšana vai atteikšanās lietot ieroci kaujas laikā⁹⁰; labprātīga padošanās gūstā aiz bailēm vai glāvēlības⁹¹; marodēšana – lietu nozagšana, kuras atrodas kaujas laukā pie kritušajiem vai ievainotajiem⁹²; vardarbība pret iedzīvotājiem karadarbības rajonā⁹³.

Pēc diktatora Josifa Staļina nāves 1953.gadā represijas PSRS zaudēja masu terora raksturu. Tomēr turpinājās individuālas represijas, kas nereti notika kampaņveidīgi. Pēc izmaiņām PSRS

⁷⁹ LPSR Kriminālkodekss...-229.panta (3)daļa

⁸⁰ Turpat...-231.panta (2)daļa

⁸¹ Turpat...-236.panta (2) un (3) daļa

⁸² Turpat...-237.pants

⁸³ Turpat...-238.panta (2)daļa

⁸⁴ Turpat...-240.panta (3)daļa

⁸⁵ Turpat...-244.panta (6)daļa

⁸⁶ Turpat...-246.panta (4)daļa

⁸⁷ Turpat...-249.panta (3)daļa

⁸⁸ Turpat...-250.pants

⁸⁹ Turpat...-251.panta (2)daļa

⁹⁰ Turpat...-252.pants

⁹¹ Turpat...-253.pants

⁹² Turpat...-255.pants

⁹³ Turpat...-256.pants

Kriminālkodeksā 1958.gadā, īpaši izplatītas bija apsūdzības par „pretpadomju aģitāciju un propagandu” un „launprātīgu izdomājumu izplatīšanu” par PSRS valsts iekārtu⁹⁴. Tiesu praksē saglabāja nāves sodu, tomēr samazinot ar nāvi sodāmo noziegumu skaitu no 42 Staļina līdz 32 – Hruščova laikā, bet maksimālo brīvības atņemšanas laiku samazināja no 25 uz 15 gadiem. Jauniešu kriminālatbildības vecumu paaugstināja līdz 16 gadiem agrāko 14 gadu vietā. Visbargāk sodāmie noziegumi KPFSR KK bija noziegumi, kas vērsti pret valsti, jo tā biju padomju laiku galvenā vērtība, kuras graušana vai vājināšana jebkādā veidā bija nepieļaujama. Kaut arī LPSR KK visbargāk sodāmie noziegumi skaitījās noziegumi pret valsti, tomēr pēc tā stāšanās spēkā visvairāk sodītie noziegumi bija saistīti ar slepkavību pastiprinošos apstākļos, kas apstiprinās nākamajā apakšnodaļā, balstoties uz Staņislava Pokšāna teikto grāmatā “Jā vai nē nāvessodam”. Pēc iepriekšminētā var secināt, ka Staļina ēras beigās nozīmēja mierīgāku dzīvi Padomju Savienības pilsoņiem, jo tiem vairs nebija jādzīvo nepārtrauktās bailēs par to, ka tiks piemērotas politiskās represijas saistībā ar noziegumiem pret valsti tādā mērā, kā tas notika līdz tam.

3.2. Nāvessoda piemērošanas prakses piemēri pēc LPSR KK

Atsaucoties uz Staņislava Pokšāna grāmatā “Jā vai nē nāvessodam”⁹⁵ minēto informāciju, kopš 1961.gada LPSR KK stāšanās spēkā līdz 1991.gadam LPSR Augstākā Tiesa nāvessodu piemērojusi par sešiem sastāviem, kuros pieskaitāmi tādi kā: dzimtenes nodevība, bandītisms, slepkavība, izvarošana, valsts vai sabiedriskā īpašuma izlaupišana, rīcība, kas dezorganizē darbu labošanas iestādēs un izlaupišana sevišķi lielos apmēros. Par minētajiem noziegumiem kopumā tika notiesātas 2372 personas, bet nāvessods tika piespriests 171 personai. Visvairāk nāvessodu piesprieda par slepkavību pastiprinošos apstākļos. To izpildīja 126 personām.

Kā ievēribas cienīgāko šajā apakšnodaļā vērts pieminēt vienu no skandalozākajām lietām visā Latvijas tiesu procesu vēsturē par Staņislava Rogaļova apsūdzību seksuālos noziegumos un slepkavībās. Detalizētu informāciju saistībā ar šo lietu var lasīt Andra Grūtupa grāmatā

⁹⁴ Neiburgs U., Zellis K., Latvijas otrā padomju okupācija un atrašanās PSRS sastāvā (1944/45-1990/91), Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2018, 10.lpp.
Pieejams:[http://okupacijasmuzejs.lv/files/ALVP/Latvijas%20otr%C4%81%20padomju%20okup%C4%81cija%20un%20atra%C5%A1an%C4%81s%20PSRS%20sast%C4%81v%C4%81%20\(194445-199091\).pdf](http://okupacijasmuzejs.lv/files/ALVP/Latvijas%20otr%C4%81%20padomju%20okup%C4%81cija%20un%20atra%C5%A1an%C4%81s%20PSRS%20sast%C4%81v%C4%81%20(194445-199091).pdf) [aplūkots 03.05.2020.]

⁹⁵ Pokšāns S., Jā vai nē nāvessodam, Rīga: Verdikts, 1993, 14.lpp

“Maniaks”⁹⁶. Šis darbs stāsta par milicijas operatīvo darbinieku, prokuratūras izmeklētāju, tiesnešu un advokātu ikdienu, un viņu lomu noziedznieku apsūdzēšanā, notiesāšanā un aizstāvībā.

Cits avots, kurā atrodama informācija par lietas izklāstu un nepatiesi notiesātā uz nāvi subjektīvajiem pārdzīvojumiem, ir Zigurda Dreimaņa grāmata “Es – no viņpasaules”⁹⁷, kas arī tiks izmantota kā pamats īsam aprakstam turpmāk.

Zigurds Dreimanis ir LPSR Augstākās tiesas notiesātais, kuram 1982.gada 5.maijā piespriests nāvessods – nošaušana. Uz to brīdi viņš bija tikai 19 gadus vecs jauniešs, kuram tiesa nepamatoti piespriedusi augstāko soda mēru par Marutas Začas izvarošanu un slepkavību, kas vērtējama kā slepkavība pastipriņošos apstākļos. Dreimaņa grāmatā aprakstīts, ka visu izmeklēšanas laiku viņš ticis fiziski iespaidots, lai tiktu panākta viņa atzīšanās slepkavībā, kuru viņš nebija pastrādājis. Neizturamo spīdzināšanu rezultātā nepieciešamo dokumentu paraksti un atzīšanās tika panākta. Tiesas procesa laikā advokāti bija faktiski atteikušies Dreimani aizstāvēt, jo nebija ieinteresēti pierādīt viņa nevainību. Tiesa galvenokārt vadījies nevis pēc apsūdzēto liecībām, bet pēc prokurora uzskatiem. Kāds no tiesnešiem pieļāvis varbūtību, ka Dreimanis varētu būt nevainīgs pretrunīgo liecību izmeklēšanas laikā dēļ, tomēr atzinis savu pieņēmumu par kļūdu, paskaidrojot to, ka, viņaprāt, apsūdzētais liecību sniegšanas laikā esot bijis apreibis alkohola ietekmē. Apsūdzētā argumenti par sišanas un spīdzināšanas fakta esamību nav tikuši ņemti vērā, jo, kāda cita tiesneša prāt, tas nav vērā ņemams pierādījums tāpēc, ka šādi paņēmieni pret apsūdzētajiem šādos noziegumos ir pierasta parādība, citādi neviena saprātīga persona nozieguma pastrādāšanā neatzītos⁹⁸. Šādi un citi iemesli kalpoja par linča tiesas spriešanu nevainīgam jauniešim. Gaidot nāvessoda izpildi, Dreimanis nāvinieku kamerā pavadīja 219 dienas, kuras bija šausminošu pārdzīvojumu un atmiņu pilnas, tomēr galu galā viņu attaisnoja īstenā slepkavas atzīšanās dēļ.

Kad tiesāja īsto slepkavu Staņislavu Rogaļovu, Dreimani uz tiesas namu nemaz nevadāja: lietu izskatīja izbraukuma sēdē turpat, cietuma aktu zālē. Pēc Aleksandra Solžeņicina atcerēm vadoties: “šodien tas jau izklausās neticami, bet toreiz prokuratūras darbinieki bija spiesti viņu slēpt no... milicijas”. Tas tāpēc, ka visā izmeklēšanas un tiesas laikā, kamēr tiesāja īsteno slepkavu,

⁹⁶ Grūtups A., Maniaks, Atēna: 2010, 1.-272.lpp.

Pieejams:<https://egramatas.com/2015/11/15/andris-grutups-maniaks/> [aplūkots 04.05.2020.]

⁹⁷ Dreimanis Z., Es – no viņpasaules. Dienasgrāmata, Rīga: verdikts, 1992, 1-119. lpp.

⁹⁸ Dreimanis Z., Es – no viņpasaules. Dienasgrāmata, Rīga: verdikts, 1992, 1-119. lpp.

Pieejams:<https://egramatas.com/2015/11/17/zigurds-dreimanis-es-no-vinpasauls/> [aplūkots 26.04.2020.]

viņam nepārtraukti uzglūnēja briesmas, jo tie, kuru vainas dēļ tika notiesāts Dreimanis, savu ādu glābdami, viņu bija gatavi “novākt” ar jebkuriem līdzekļiem kā nevēlamu un bīstamu liecinieku⁹⁹.

Izmeklēšanas laikā noskaidrojās, ka Staņislavs Rogaļovs veicis vismaz desmit slepkavības un tikpat daudz nonāvēšanas mēģinājumu un izvarošanu, izceļoties ar īpašu cietsirdību. Kad Rogaļovs tika notverts un pratināts, viņš cita starpā pastāstīja, ka veicis noziegumu, par kuru jau notiesāti trīs jauni vīrieši, turklāt vienam no viņiem – Zigurdam Dreimanim – piespriests nāvessods¹⁰⁰. Toreizējā LPSR prokuratūras izmeklēšanas daļas priekšniece Rita Aksenoka ir pārliecināta, ka Rogaļova notveršana būtu bijusi ātrāka, un virkne noziegumu nenotiku, ja viņš pats nebūtu bijis milicijas aģents, kas bija iemesls apstāklim, ka nebija iespējama savlaicīga notveršana¹⁰¹. Kā noteicošais faktors tam, ka Rogaļovs atzinās pastrādātajos noziegumos bija tas, ka Rīgas psihoneiroloģiskā dispansera galvenais ārsts Oļģerts Kiršentāls izmantoja metodi, kurā iegalvoja Rogaļovam, ka viņu netiesās, ja viņš atzīsies¹⁰². Šīs metodes dēļ Rogaļovs pats var tikt uzskatīts par galveno izmeklētāju savā lietā, jo bija pārņemts ar šo ideju tik ļoti, ka stāstīja visu, ko vien varēja. Brīžiem viņam neticēja, ka viņš ir atsevišķu slepkavību vaininieks, tāpēc viņam pat nācās pārliecināt un pierādīt izmeklētājiem, ka noziegumus pastrādājis tieši viņš¹⁰³. Galu galā “triks” izdevās kā plānots, un Staņislavs Rogaļovs tika notiesāts, kā rezultātā 1984.gada 19.jūnijā viņam tika izpildīts nāvessods.

Var secināt, ka minētajā lietā tiesas un prokuratūras kļūdas varēja maksāt nevainīga cilvēka dzīvību. Šis stāsts ir laba pamācība arī mūsdienu represīvo iestāžu un tiesu sistēmas darbiniekiem, jo, lai gan ne tik smagām sekām, tomēr arī mūsdienās izmeklēšanās un iztiesāšanās atgadās kļūdas, to starpā pastāv apsūdzības nevainīgiem cilvēkiem, kā arī cilvēki mēdz tikt nepatiesi notiesāti, bet pēc tam attaisnoti. Atliek cerēt, ka šādu kļūdu pieļaušanu var piedēvēt tikai pagātnei un ka rupjas kļūdas vairs neatkārtosies.

⁹⁹ Dreimanis Z., Es – no viņpasauls. Dienasgrāmata, Rīga: verdikts, 1992, 1-119. lpp.

Pieejams:<https://www.you-books.com/book/Z-Dreimanis/Es-no-vinpasauls> [aplūkots 26.04.2020.]

¹⁰⁰ Krautmanis M., Maniaka Rogaļova pamācošais gadījums, NRA, 2010.gada 12.maijs

Pieejams:<https://nra.lv/viedokli/maris-krautmanis-1/22722-maniaka-rogalova-pamacosais-gadijums.htm> [aplūkots 04.05.2020.]

¹⁰¹ Turpat.

¹⁰² Meklēja sevi, Diena, 2010.gada 29.maijs.

Pieejams:<https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/mekleja-sevi-735646?picidx=4> [aplūkots 04.05.2020.]

¹⁰³ Grūtups sarakstījis grāmatu par maniaku, TVNET, 2010.gada 31.marts.

Pieejams:<https://www.tvnet.lv/5753732/grutups-sarakstijis-gramatu-par-maniaku> [aplūkots 04.05.2020.]

Kopsavilkums

1. Nāvessoda institūts balstās uz tiesību lemt par padoto dzīvību un nāvi, kas saistīts ar varas būtības jēdzienu, un tas var tikt attiecināts uz padomju laikā pastāvošo kārtību, jo noziegumi, kas veikti pret padomju varas pastāvēšanu vai nolūkā to graut, attiecīgos gadījumos paredzēja nošaušanu.
2. KPFSR Kriminālkodekss pieņemts VCIK XII sasaukuma otrajā sesijā 1926.gada 22.novembrī un ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1940.gada 6.novembra dekrētu ieviests Latvijas PSR teritorijā pagaidu lietošanai, un tas sastāvēja no 42 noziegumu pamatsastāvjiem, par kuriem sevišķi norādītos gadījumos kā darba ļauzu valsts aizsardzības izņēmuma līdzekli varēja piespriest nāvessodu, un vibargāk sodīja par kontrrevolucionāriem noziegumiem, kas vērsti pret pastāvošo sociālistisko kārtību.
3. KPFSR KK 1.pantā noteiktais uzdevums ir aizsargāt nevis indivīda intereses, kas mūsdienās saprotama kā galvenā vērtība, taču sociālistiskajā valstī nodibināto tiesisko kārtību, lai noziegumi neapdraudētu iekārtas pastāvēšanu un lai iekārtas vadītājiem būtu absolūta vara pār sabiedrību, kā arī sociālās aizsardzības līdzekļi tiek piemēroti, lai novērstu jaunus noziegumus no to izdarītāju puses; lai iespaidotu citus svārstīgus sabiedrības locekļus; lai iekļautu noziedzīgās darbības izdarītājus darba ļauzu valsts kopdzīves nosacījumos.
4. Attiecīgi pret pilsoņu personu vērstiem noziegumiem saskaņā ar KPFSR KK, lai cik smagi tie būtu, augstākā mēra soda līdzeklis, reti kad, pārkāpj brīvības atņemšanas robežu, tomēr pastāvēja arī noziegumi, kuru ierobežošanai bija nepieciešams to piemērot.
5. LPSR KK valsts noziegumu sadaļā vairs nav atrodami KPFSR KK raksturīgie kontrrevolucionārie noziegumi, ko var izskaidrot ar faktu, ka despotisko valsts sociālismu, kāds pastāvē Staļina laikā, nomaina zināma liberalizācija un rodas birokrātiskais sociālisms, kā rezultātā KPFSR KK izpratnē saprotamie kontrrevolucionārie noziegumi vairs nav vērsti tieši pret tajā laikā valdošo proletariāta diktatūru, bet pret visas tautas valsti, kas pasludināta, pateicoties tam, ka proletariāta šķiras ienaidnieki ir izskausti un revolūcija ir beigusies.
6. Atšķirībā no KPFSR Kriminālkodeksa, LPSR Kriminālkodeksa 1.panta (1)daļa nosaka, ka Latvijas PSR kriminālās likumdošanas uzdevums ir aizsargāt pret noziedzīgiem apdraudējumiem PSRS sabiedrisko iekārtu, tās politisko un ekonomisko sistēmu, sociālistisko īpašumu, pilsoņu

personu, viņu tiesības un brīvības un visu sociālistisko iekārtu, respektīvi, paralēli sabiedriskās iekārtas aizsardzībai, humanizācijas rezultātā, līdzās paredzēts aizsargāt arī indivīda intereses.

7. Soda mērķi definē LPSR KK 20.pants – sodu piemēro ne vien, lai sodītu par izdarīto noziegumu, bet soda mērķis ir arī labot notiesātos un tos pāraudzināt, lai tie godīgi izturētos pret darbu, precīzi pildītu likumus, cienītu sociālistiskās sadzīves noteikumus. Soda mērķis ir arī panākt, lai tiklab notiesātie, kā arī citas personas neizdarītu jaunus noziegumus.

8. Arī nāvēssods LPSR KK 22.pantā paredzēts kā izņēmuma soda veids, tomēr šajā Kriminālkodeksā tas paredzēja 32 noziegumu sastāvus, par kuriem varēja sodīt ar nāvi, tātad par 10 mazāk nekā KPFSR KK, un, atsaucoties uz Staņislava Pokšāna rakstīto grāmatā “Jā vai nē nāvēssodam”, visbiežāk personas tika sodītas par ar slepkavību pastiprinošos apstākļos saistītiem noziegumiem, tātad var secināt, ka LPSR KK arvien vairāk aizsargāja indivīda tiesības.

9. Hruščova atkusnim sākoties un pateicoties dekrētiem un citiem apstākļiem, 1953.gads viennozīmīgi bija kļuvis par pagrieziena punktu Padomju Savienības vēsturē, kā rezultātā masveida represijas aizstāja ar izlases represijām, un cilvēks, kas bija politiski neaktīvs un nerīkojās pretēji padomju varai, varēja justies salīdzinoši drošs par to, ka netiks apcietināts un tiesāts.

10. KPFSR KK raksturīga īpatnība ir notiesāšana par kontrrevolucionāriem noziegumiem, kas bija iespējama arī par noziegumiem, kas tika pastrādāti laikā, kad KPFSR KK vēl nebija spēkā Latvijas teritorijā, pamatojoties uz to, ka tam bija atpakaļejošs spēks, taču ar LPSR KK stāšanos spēkā tas vairs nebija iespējams, un tā vietā atpakaļejošs spēks kodeksam bija tad, ja apstiprinājās mīkstinošs apstākļis, kas varēja samazināt vai pavisam atbrīvot notiesāto personu no soda.

11. Celtā apsūdzība pret Arnoldu Zandu un pret aizbēgušās ģimenes radniekiem saistībā ar Žaņa Nīčes organizēto bēgšanu kalpo kā piemērs, kas skaidri parāda padomju tiesību sistēmas, kas bija vērsta pret t. s. politiskajiem noziedzniekiem, amoralitāti, jo nespējot tikt klāt aizbēgušajiem, padomju represīvie orgāni atriebās viņu draugiem un radniekiem, jo apsūdzības iespējams tika izvirzītas, paļaujoties uz tendenciozi piemeklētiem pierādījumiem, lai atriebības nolūkā sodu saņemtu vismaz kāds, ja ne paši bēgļi.

12. Izvirzītā hipotēze – laikā, kamēr Latvija bija PSR sastāvā, nāvēssods, kā preventīvs līdzeklis jaunu noziegumu novēršanai, tika piespriests personām, kas apdraudēja sabiedrības intereses un jebkādā veidā vērsās pret tajā laikā valdošo varu – pilnīgi apstiprinās attiecībā uz Staļina laikā spēkā esošā KPFSR KK noteikumiem, taču attiecībā pret LPSR KK noteikumiem, kas stājās spēkā Hruščova valdīšanas laikā, tā apstiprinās daļēji, jo, humanizācijas rezultātā, attiecībā

pret nāvessoda piemērošanu, jaunais likums vairāk aizsargāja indivīda tiesības, lai gan netika aizmirsts arī par sabiedriskās kārtības interesēm.

13. Lielākoties KPFSR KK paredzēja nāvessodu par kontrrevolucionāriem noziegumiem, kas vērsti pret Strādnieku-Zemnieku varu un darba ļaužu valsti, savukārt LPSR KK noteikumos augstākais soda mērs visbiežāk paredzēts par sevišķi bīstamiem valsts noziegumiem, kas vērsti pret PSRS valsts neatkarību, teritoriālo neaizskaramību vai militāro varenību. Tādējādi var secināt, ka augstāk vērtību skalā atradās sociālistiskās valsts pastāvēšana un neaizskaramība, bet pilsoņu persona, kas ir mūsdienu galvenā vērtība, nebija tik ļoti aizsargāta likuma izpratnē. Tomēr padomju laikā, kopš LPSR KK stāšanās spēkā 1961.gadā, visvairāk nāvessodi tika piespriesti tieši par slepkavībām pastiprinošos apstākļos.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Literatūra:

1. Blūma M., Reigase A. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pētera Stučkas LVU redakcijas un izdevniecības daļa, 1972. Pieejams:http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/g_001_0306014067|article:DIVL99|issueType:B [aplūkots 28.04.2020]
2. Apsītis R., Birziņa L., Grīnbergs O. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture (1917.-1970.)
3. Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Autoru kolektīvs, Lēbera D. A. redakcijā, Rīga: "Latvijas Vēsture" fonds, 2000. Pieejams:http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pp|issue:/g_001_0300033713|article:DIVL1779|page:404|issueType:B [aplūkots 11.05.2020.]
4. Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Otrs, pārstrādāts un papildināts izdevums. Rīga: autora izdevums, 1934.gads.
Pieejams:https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/1872/Mincs_P_Kriminaltiesibu_kurss_1934_sn192648.pdf?sequence=1&isAllowed=y [aplūkots 11.05.2020.]
5. Dātavs M., Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās krimināllietās. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2015, elektroniskais izdevums.
Pieejams:https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDKkomisija_raksti_1sejums_Totalitarisma-sabiedribas-kontrole-un-represijas_2016-03-30marts.pdf [aplūkots 27.04.2020.]
6. Pokšāns S., Jā vai nē nāvessodam, Rīga: Verdikts, 1993.
7. Grūtups A., Maniaks, Atēna: 2010. Pieejams:<https://egramatas.com/2015/11/15/andris-grutups-maniaks/> [aplūkots 04.05.2020.]
8. Grigore-Bāra E. Latvijas Republikas nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnas nozīme: komunistiskā totalitārā režīma rīcības vērtēšana kriminālās justīcijas jomā. Autoru kolektīvs:

- Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā” rakstu krājuma pirmā daļa. Rīga, Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2016.
Pieejams:https://www.apgads.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-Konf-6_2016_Legal-Space-I.pdf [aplūkots 11.05.2020.]
9. Arai Y. *The Law of Occupation: Continuity and Change of International Humanitarian Law, and Its Interaction with International Human Rights Law*. Leiden: Brill. 2009.
10. Bergmanis, Aldis. “Politiskās pārmaiņas Latvijā 1953. gadā”, Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944 – 1959: politika un tās sekas, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003.
11. Ķeruss J., Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza Boļševiks (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2015, elektroniskais izdevums. Pieejams:https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDKkomisija_raksti_1sejums_Totalitarisma-sabiedribas-kontrole-un-represijas_2016-03-30marts.pdf [aplūkots 27.04.2020.]
12. “Nepiedodams “noziegums””, *Laiks*, 1988, 10. Augusts.
13. Neiburgs U., Zellis K., Latvijas otrā padomju okupācija un atrašanās PSRS sastāvā (1944/45-1990/91), Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2018. Pieejams:[http://okupacijasmuzejs.lv/files/ALVP/Latvijas%20otr%C4%81%20padomju%20okup%C4%81cija%20un%20atra%C5%A1an%C4%81s%20PSRS%20sast%C4%81v%C4%81%20\(194445-199091\).pdf](http://okupacijasmuzejs.lv/files/ALVP/Latvijas%20otr%C4%81%20padomju%20okup%C4%81cija%20un%20atra%C5%A1an%C4%81s%20PSRS%20sast%C4%81v%C4%81%20(194445-199091).pdf) [aplūkots 03.05.2020.]
14. Dreimanis Z., *Es – no viņpasaules*. Dienasgrāmata, Rīga: verdikts, 1992, 1-119. lpp. Pieejams:<https://egramatas.com/2015/11/17/zigurds-dreimanis-es-no-vinpasaules/> [aplūkots 26.04.2020.] Pieejams arī:<https://www.you-books.com/book/Z-Dreimanis/Es-no-vinpasaules> [aplūkots 26.04.2020.]
15. Žvinklis A., *Latvija 1929-1938*. 2008.gada 26.jūnijs. Pieejams:<https://lvportals.lv/norises/177170-latvija-19291938-2008> [aplūkots 29.04.2020]
16. Riekstiņš J., *Terora atplūdos, destalinizācijā*. Pieejams:<http://lpra.vip.lv/atpludi.htm> [aplūkots 30.04.2020.]

17. Krautmanis M., Maniaka Rogaļova pamācošais gadījums. 2010.gada 12.maijs.
Pieejams:<https://nra.lv/viedokli/maris-krautmanis-1/22722-maniaka-rogalova-pamacosais-gadijums.htm> [aplūkots 04.05.2020.]
18. Zirnīs E., Meklēja sevi. 2010.gada 29.maijs.
Pieejams:<https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/mekleja-sevi-735646?picidx=4> [aplūkots 04.05.2020.]
19. Grūtups sarakstījis grāmatu par maniaku. 2010.gada 31.marts.
Pieejams:<https://www.tvnet.lv/5753732/grutups-sarakstijis-gramatu-par-maniaku> [aplūkots 04.05.2020.]
20. Gailīte D., Kas ir padomju (sociālistiskās tiesības). Jurista Vārds Nr.45, 2015.gada 17.novembris. Pieejams:<https://juristavards.lv/doc/267611-kas-ir-padomju-socialistiskas-tiesibas/> [aplūkots 25.05.2020.]
21. Padomju laiks 1940 – 1990. Pieejams:<http://www.at.gov.lv/lv/vesture/padomju-laiks-1940-1990> [aplūkots 25.05.2020.]
22. Niedre A., Par Latvijas krimināltiesībām, tuvojoties Eiropas kritērijiem. 09.01.2001.
Pieejams:<https://www.vestnesis.lv/ta/id/1311>[aplūkots 25.05.2020.]
23. Gailīte D., 20 gadi kopš nāvessoda atcelšanas Latvijā. Jurista vārds Nr.32, 09.08.2016.
Pieejams:<https://juristavards.lv/doc/269039-20-gadi-kops-navessoda-atcelsanas-latvija/> [aplūkots 25.05.2020.]
24. Borovkovs: nāvessoda neesamība rada priekšnoteikumus linča tiesai. 21.09.2014.
Pieejams:<https://jauns.lv/raksts/zinas/96269-borovkovs-navessoda-neesamiba-rada-prieksnoteikumus-linca-tiesai> [aplūkots 25.05.2020.]
25. Metuzāls S., Kā Latvijā sākās korupcijas apkarošanas farss. 14.01.2011.
Pieejams:https://pietiek.com/raksti/ka_latvija_sakas_korupcijas_apkarosanas_farss?nomob?nomob [aplūkots 25.05.2020.]
26. Banga E. Soda jēga un būtība. Jurista Vārds Nr.37, 2005.gada 4.oktobris.
Pieejams:<https://juristavards.lv/doc.php?id=117964&show=true> [aplūkots 12.05.2020.]
27. Banga E. Soda jēga un būtība – turpinājums. 2005.gada 11.oktobris.
Pieejams: <https://juristavards.lv/doc.php?id=118569&show=true> [aplūkots 12.05.2020.]
28. Banga E. Soda politika kā brīdinājums. Jurista Vārds Nr.1., 2006.gada 3.janvāris.
Pieejams:<https://juristavards.lv/doc.php?id=124984&show=true> [aplūkots 12.05.2020.]

Normatīvie akti:

1. KPFSR Kriminālkodekss. Latvijas PSR Tieslietu Tautas komisariāta kodifikācijas daļas tulkojums. Rīga: Latvijas PSR Tieslietu Tautas Komisariāta izdevums, 1940.
2. LPSR Kriminālkodekss. Oficiālais teksts ar pielikumiem, kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti materiāli. Rīga: Avots, 1984.
3. Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 12 August, 1949.
Pieejams:<https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=AE2D398352C5B028C12563CD002D6B5C&action=OpenDocument> [aplūkots 11.05.2020.]
4. Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land, October 18, 1907. Pieejams:<https://www.icrc.org/ihl/INTRO/195> [aplūkots 11.05.2020.]
5. PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par amnestiju, 1953, 27. marts.
Pieejams:<http://lpra.vip.lv/atpludi.htm>
6. PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par to padomju pilsoņu amnestēšanu, kas 1941.-1945. gada Lielā Tēvijas kara periodā sadarbojušies ar okupantiem, 1955, 17. marts.
Pieejams: [Pieejams:http://lpra.vip.lv/atpludi.htm](http://lpra.vip.lv/atpludi.htm)

Arhīva materiāli:

1. Teovila Čukura lieta. LVA, 1986. f., 1. apr., 21647. l., 1.sēj.
2. PSRS IeTK Staļingradas apgabala pārvaldes sastādītais Antona Rancāna apsūdzības raksts. LVA, 1986. f., 2. apr., P-6048. l.
Pieejams:<http://www.lvarhivs.gov.lv/dep1941/attels1.php?id=3001> [aplūkots 30.04.2020.]
3. Izraksts no PSRS IeTK Sevišķās apspriedes protokola Nr. 29-m lēmuma par nāvessoda piespriešanu Longinam Ausējam “par kontrevolucionāru darbību”. LVA, 1986.f., 2.apr., P-8232. l.; 1986. f., 2. apr., P-7688. l. Pieejams:<http://www.lvarhivs.gov.lv/dep1941/attels1.php?id=3002> [aplūkots 30.04.2020.]

4. PSRS IeTK Molotovas apgabala pārvaldes 1. specdaļas akts par Gotfrīda Mīlberga nošaušanu. LVA, 1986. f., 2.apr., P-5405.1.
Pieejams:<http://www.lvarhivs.gov.lv/dep1941/attels1.php?id=3003> [aplūkots 30.04.2020.]

PIELIKUMS

KPFSR KK un LPSR KK pantu salīdzinājums, kuros paredzēts nāvessods					
KPFSR Kriminālkodekss			LPSR Kriminālkodekss		
Apakšnodaļas nosaukums	Piemērojamā panta Nr.	Noziegums, par kuru paredzēts nāvessods	Apakšnodaļas nosaukums	Piemērojamā panta Nr.	Noziegums, par kuru paredzēts nāvessods
Kontrevolucionāri noziegumi	58 ¹ a.pants	Tēvijas nodevība	Sevišķi bīstami valsts noziegumi	59.pants	Dzimtenes nodevība
	58 ² b.pants	Tēvijas nodevība, ja to izdarījušas militāras personas		60.pants	Spiegošana
	58 ² .pants	Bruņota sacelšanās kontrevolucionāros nolūkos		61.pants	Terora akts
	58 ³ .pants	Par sazināšanos kontrevolucionāros nolūkos ar ārvalsti		62.pants	Terora akts pret ārvalsts pārstāvi
	58 ⁴ .pants	Par palīdzības sniegšanu starptautiskās buržuāzijas daļai		63.pants	Diversija
	58 ⁵ .pants	Par svešas valsts pamudināšanu izdarīt naidīgu rīcību		67.pants	Organizatoriska darbība, kas vērsta uz sevišķi bīstamu valsts noziegumu izdarīšanu
	58 ⁶ .pants	Par spiegošanu		68.pants	Sevišķi bīstami valsts noziegumi, kas izdarīti pret citu darbaļaužu valsti

	58 ⁷ .pants	Par valsts rūpniecības, transporta, tirdzniecības, naudas apgrozības vai kredīta sistēmas, kā arī kooperācijas graušānu, kas izdarīta kontrrevolucionāros nolūkos	Citi valsts noziegumi	72.pants	Bandītisms
	58 ⁸ .pants	Par teroristisku aktu izdarīšanu		72 ¹ .pants	Darbības, kas dezorganizē darbu labošanas darbu iestādēs
	58 ⁹ .pants	Par valsts vai sabiedriskas mantas izpostīšanu vai bojāšanu kontrrevolucionārā nolūkā		76.pants	Izvairīšanās no mobilizācijas iesaukuma
	58 ¹⁰ .pants	Par propagandu vai aģitāciju kara apstākļos		82.pants	Viltotas naudas vai vērtspapīru izgatavošana vai izplatīšana
	58 ¹³ .pants	Par aktīvu darbību vai cīņu pret strādnieku šķiru un revolucionāro kustību		83.pants	Par spekulāciju ar valūtas vērtībām vai vērtspapīriem
	58 ¹⁴ .pants	Par kontrrevolucionāru sabotāžu		Noziegumi pret sociālistisko īpašumu	89 ¹ .pants

PSR Savienībai sevišķi bīstami noziegumi pret pārvaldības kārtību	59 ² .pants	Par masu nekārtībām	Noziegumi pret personu	99.pants	Slepkaivība ar nodomu pastiprinošos apstākļos
	59 ³ .pants	Par bandītismu		121.panta (4) daļa	Izvarošana, ko izdarījis sevišķi bīstams recidīvists
	59 ³ a.pants	Par slepeni vai atklāti šaujamo ieroču, to daļu un šaujamo materiālu patvaļīgu paņemšanu sevišķi pastiprinošos apstākļos	Amatnoziegumi	164.pants	Kukuļņemšana sevišķi pastiprinošos apstākļos
	59 ³ b.pants	Par satiksmes ceļu bojāšanu vai izpostīšanu nolūkā izsaukt vilciena vai kuģa katastrofu	Noziegumi pret pārvaldes kārtību	186 ¹ .pants	Milicijas darbinieka vai tautas brīvprātīgā kārtības sarga dzīvības apdraudējums
	59 ³ c.pants	Par transporta darbinieku izdarītu darba disciplīnas pārkāpšanu, ja tas darīts acīmredzami ļauņprātīgi	Militārie noziegumi	227.panta 3) punkts	Nepaklausība kara laikā vai kaujas apstākļos
	59 ³ d.pants	Par civilaviācijas un civillidošanas darbinieku izdarītu dienesta pienākumu pārkāpumu		229.panta 3) punkts	Pretošanās priekšniekam vai viņa piespiešana pārkāpt dienesta pienākumus
	59 ⁶ .pants	Par atteikšanos vai izvairīšanos kara		231.panta 2) punkts	Vardarbīga rīcība pret

		laika apstākļos nodokļus vai izpildīt klausas sevišķi pastiprinošos apstākļos			priekšnieku kaujas apstākļos
	59 ⁷ .pants	Par propagandu vai aģitāciju, kas musina uz nacionālu vai reliģisku naidu kara apstākļos		236.panta 2) punkts	Dezertēšana kara laikā
	59 ⁸ .pants	Par naudas viltošanu		237.pants	Patvaļīga karaspēka daļas atstāšana kaujas apstākļos
	59 ⁹ .pants	Par kvalificētu kontrabandu sevišķi pastiprinošos apstākļos		238.panta 2) punkts	Izvairīšanās no karadienesta, pašam sevi sakropļojot vai citādā veidā kara laikā
Noziegumi pret personas dzīvību, veselību, brīvību un cieņu	136.panta (2) daļa	Par kara dienesta personas izdarītu slepkavību sevišķi pastiprinošos apstākļos		240.panta 3) punkts	Kara mantas tīša iznīcināšana vai bojāšana kara laikā
Militārie noziegumi	193 ² .panta d) punkts	Dienesta kārtībā dotas pavēles neizpildīšana pastiprinošos apstākļos		244.panta 6) punkts	Sardzes dienesta reglamenta noteikumu pārkāpšana kara laikā
	193 ² .panta e) punkts	Dienesta kārtībā dotas pavēles neizpildīšana kaujas apstākļos		246.panta 4) punkts	Kaujas dežūras noteikumu pārkāpšana kara laikā
	193 ³ .panta c) punkts	Par pretošanos personai, kas izpilda		249.panta 3) punkts	Varas ļauņprātīga

		viņai uzliktos dienesta pienākumus			lietošana kara laikā
	193 ⁴ .panta c) punkts	Par kara dienesta personas piespiešanu pienākumus pārkāpt pastiprinošos apstākļos		250.pants	Kara vešanas līdzekļu nodošana vai atstāšana ienaidniekiem
	193 ⁷ .panta d) punkts	Par ierindnieka un priekšniecības jaunākā sastāva personas patvaļīgu prombūtni ilgāk par diennakti kara laikā		251.pants	Bojāejoša kara kuģa atstāšana kara laikā
	193 ⁷ .panta e) punkts	Par dezertēšanu, ja to izdarījušas virsdienesta priekšniecības sastāva personas		252.pants	Kaujās lauka patvaļīga atstāšana vai atteikšanās lietot ieroci
	193 ⁸ .panta b) punkts	Par patvaļīgu dienesta daļas atstāšanu, ja to izdarījušas virsdienesta priekšniecības sastāva personas		253.pants	Labprātīga padošanās gūstā
	193 ⁹ .pants	Par dienesta daļas atstāšanu kara apstākļos		255.pants	Marodēšana
	193 ¹⁰ .pants	Par neierašanos laikā dienestā bez svarīgiem iemesliem iecelšanas un pārceļšanas gadījumā		256.pants	Vardarbība pret iedzīvotājiem karadarbības rajonā
	193 ¹⁰ a.pants	Par izvairīšanos no mobilizācijas iesaukuma			

	193 ¹² .panta c) punkts	Par karavīra izvairīšanos no kara dienesta pienākumu pildīšanas kaujas apstākļos vai kara laikā			
	193 ¹³ .pants	Par izvairīšanos no kara dienesta pildīšanas, aizbildinoties ar reliģisku pārliecību			
	193 ¹⁴ .panta e) punkts	Par dienesta lietošanai izsniegtu ieroču pretlikumīgu atsavināšanu kaujas apstākļos			
	193 ¹⁵ .panta e) punkts	Par sardzes vai pavades dienesta reglamenta noteikumu pārkāpšanu kaujas apstākļos pastiprinošos apstākļos			
	193 ¹⁷ .panta b) punkts	Par Strādnieku-Zemnieku Sarkanās Armijas priekšniecības sastāva personas varas nelietīgu izlietošanu sevišķi pastiprinošos apstākļos			
	193 ²⁰ .panta a) punkts	Ja priekšnieks nodevis viņam uzticētos militāros spēkus ienaidniekam/			

	193 ²¹ .panta a) punkts	Par priekšnieka patvaļīgu atkāpšanos no kaujas rīkojumiem ar nolūku atbalstīt ienaidnieku			
	193 ²¹ .panta b) punkts	Par priekšnieka patvaļīgu atkāpšanos no kaujas rīkojumiem bez nolūka atbalstīt ienaidnieku			
	193 ²² .pants	Par patvaļīgu cīņas lauka atstāšanu kaujas laikā			
	193 ²³ .pants	Komandierim, kas atstājis bojā ejošu kara kuģi, neizpildīdams līdz galam dienesta pienākumus			
	193 ²⁴ .pants	Par ziņu nodošanu ārvalstu valdībām, ienaidnieka armijām un kontrrevolucionārām organizācijām ar sevišķi smagām sekām			
	193 ²⁵ .pants	Par sevišķā slepenībā turamu ziņu izpaušanu ar smagām sekām			
	193 ²⁷ .pants	Par marodēšanu pastiprinošos apstākļos			
	193 ²⁸ .pants	Par laupīšanu, zādzību u.c,			

		atrunājoties ar kara vajadzībām, ja to nodara iedzīvotājam kara darbības rajonā			
--	--	---	--	--	--

Apliecinu, ka bakalaura darbu esmu uzrakstījis patstāvīgi, izmantojot darbā norādītos avotus, un darbs nav plāgiāts.

_____ /Darba autora paraksts, datums/

Bakalaura darbs aizstāvēts:

Bakalaura gala parbaudījuma komisijas sēdē

2020.gada ____ . _____ un novērtēts ar atzīmi _____

Komisijas priekšsēdētājs _____